

ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ

ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերջին տասնամյակում, մի շարք երկրներում հանցագործությունների թվաքանակի աճի միտումը, ինչպես նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբեռնվածությունն ու հասարակության անվտանգության երաշխիքների նվազումը հանգեցրել են արդարադատության համակարգի նկատմամբ դժգոհության և արդարադատության ավանդական պրակտիկայի նկատմամբ նվազող հետաքրքրության: Այս հանգամանքը կարևորում է այլնտրանքային և հակազդեցության նոր միջոցների կիրառման անհրաժեշտությունը:

Զարգացած և զարգացող մի շարք երկրներում (որպես այլնտրանք) քրեական վերականգնողական արդարադատությունը ներկայում ապահովում է առավել ճկուն հակազդում հանցագործությանը: Այդ հակազդումը հավասար պայմաններ է ստեղծում երկու կողմերի արժանապատվությունը հարգելու, ինչպես նաև կողմերի միջև փոխըմբռնման ձևավորման համար: Ավելին, վերականգնողական արդարադատության միջոցով մեծանում է հասարակության դերը՝ որպես հանցագործությունների և այլ իրավախախտումների դեմ պայքարի կարևոր գործոն: Եվ վերջապես, քրեական վերականգնողական արդարադատությունը մատչելի միջոց է, որը հնարավոր է հեշտությամբ հարմարացնել տվյալ երկրի ներքին իրավական համակարգում: Այս առումով, քրեական վերականգնողական արդարադատության սկզբունքները որդեգրած պետությունների փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ այդ պետություններում վերականգնողական ծրագրերի իրականացման առաքելությունն իրականացնում են պրոբացիոն ծառայությունները¹ ապահովելով պատժի նպատակների իրացումը՝ ազատազրկման փոխարեն՝ անձին պահելով ազատության և հասարակության մեջ: Այս ծառայությունների հիմքում դրվեց հասարակությունում (համայնքում) անձի վերասցիալականացման գաղափարախոսությունը, ինչը մասնակիորեն նպաստեց նաև քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափման խնդրի լուծմանը:

¹ UN Office on Drugs and Crime, Handbook on Restorative Justice Programmes

Այս առումով, արդարադատության ողջ ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները պետք է ենթադրեն ազատազրկման ավանդական գաղափարախոսությունից անցում դեպի վերասոցիալականացման և վերականգնողական արդարադատության գաղափարախոսությանը, որի էությունը ազատազրկմանն այլընտրանքային միջոցներով պատժի նպատակներին հասնելն է, այդ թվում նաև՝ պրոբացիայի ծառայությունների գործունեության արդյունքում:

Պետք է փաստել, որ << Նախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկի քրեական արդարադատության և քրեական պատիժների համակարգի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված միջոցառումներում առաջնայնություններից են քրեակատարողական համակարգի բարեփոխումները, որտեղ ամրագրված է նաև << արդարադատության նախարարության ենթակայությամբ գործող պրոբացիայի պետական ծառայության ստեղծման անհրաժեշտությունը: Թերևս փաստ է, որ քրեակատարողական համակարգը կազմում է իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը, և դրա բարեփոխումները փոխկապված են իրավական ողջ համակարգում տեղի ունեցող օրենսդրական և գործնական բարեփոխումների հետ: Դրանով պայմանավորված, անհրաժեշտ է բարեփոխումներով խթանել փոփոխություններ երեք մակարդակներում.

1) ռազմավարական մակարդակով անհրաժեշտ է զգալիորեն ավելի մեծ օժանդակություն ապահովել այլընտրանքային պատժատեսակների ներդրմանը՝ հաշվի առնելով, որ արդարադատության համակարգում չափազանց շատ են կիրառվում ազատազրկման ձևով պատիժները (նույնը՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու առումով),

2) գործառնական մակարդակով անհրաժեշտ է խթանել աշխատանքի արդյունավետ մեթոդները, որոնք նկարագրված են համայնքային պատիժների և միջոցների վերաբերյալ Եվրոպական կանոններում («European Rules on Community Sanctions and Measures») և Պրոբացիայի Եվրոպական կանոններում («European Probation Rules», 2010 թ.),

3) կազմակերպական մակարդակով անհրաժեշտ է օգնել պրոբացիայի ծառայության ներդրմանը, վերջինիս համար ապահովելով իր գործառույթների արդյունավետ իրականացում՝ երկրի ողջ տարածքում:

Հատկանշական է՝ պրոբացիա արտահայտության ընկալումը սույն հայեցակարգի տեսանկյունից: Թարգմանաբար «պրոբացիա» նշանակում է փորձաշրջան կամ փորձություն: Պրոբացիա հասկացության բնորոշման վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ. որոշ հեղինակներ, գտնում են, որ պրոբացիայի էությունը կայանում է նրանում, որ դատավճիռն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցվում է, փոխարենը հանցագործություն կատարած անձը ազատություն է ստանում՝ պրոբացիայի մարմնի վերահսկողության և հատուկ պայմանների առկայությամբ²: Մեկ այլ աղբյուրի համաձայն³ պրոբացիան հատուկ ընտրված հանցագործություն կատարած անձանց հետ աշխատանքներ տանելու մեթոդ է, որը բնութագրվում է պատժի պայմանական կասեցմամբ և իրավախախտի նկատմամբ վերահսկողության սահմանմամբ: Ըստ մեկ այլ բնորոշման՝ պրոբացիան լայն հասկացություն է, պատժի յուրահատուկ մեթոդ, որը հիմնվում է սոցիալ-մանկավարժական սկզբունքների վրա և բնութագրվում է հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու և օգնություն տրամադրելու համակցությամբ: Հաջորդ մոտեցման համաձայն՝ պրոբացիան ազատ համակարգ է, որը կիրառվում է այն իրավախախտների նկատմամբ, ովքեր առանձնանում են իրենց քրեական անհատականությամբ, կատարված հանցանքի բնույթով, գործող համակարգի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով (Cartledge et al. 1981, in Harris 1995: 3-4):

Այդուհանդերձ, պրոբացիա արտահայտության իրավական բացատրությունը տրվել է Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից անդամ-պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով⁴ (այսուհետ նաև՝ ԵԽ հանձնարարական), համաձայն որի. «Պրոբացիան վերաբերում է օրենքով սահմանված և հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժների ու միջոցների կատարմանը հասարակությունում: Այն ներառում է մի շարք գործողություններ և միջամտություններ,

² Handbook on Probation Services, UN Interregional Crime and Justice Research Institute

³ United Nations 1951: 4

⁴ Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation

որոնց թվում են վերահսկողությունը, ուղղորդումն ու աջակցությունը՝ ուղղված հանցագործություն կատարած անձի սոցիալական ներգրավմանը, ինչպես նաև հանրային անվտանգությանը նպաստելուն»՝ օրենքով սահմանված կարգով նշանակված ցանկացած մարմին, ով իրականացնում է վերը թվարկած գործառույթները, ձևավորում է պրոբացիայի ծառայությունը։ Սա այն մոտեցումն ու գիտակցումն է, որից բխում է նաև սույն հայեցակարգով նախատեսված մոտեցումները։

ԳԼՈՒԽ 1. ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետությունում ներկայում գոյություն չունի պրոբացիայի առանձին ծառայություն, սակայն վերջինիս բնորոշ մի շարք գործառույթներ իրականացնում են ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժինը (իր տարածքային բաժանմունքներով) և սոցիալական, հոգեբանական ու իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումները՝ քրեակատարողական հիմնարկներում։

1) Արդեն ավելի, քան 10 տարի է, ինչ Հայաստանի Հանրապետության ազատազրկման վայրերում գործում են սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների (այսուհետ նաև՝ ՍՀԻ աշխատանքներ) իրականացման ստորաբաժանումները։ ՀՀ քրեակատարողական համակարգում այս ծառայությունների ձևավորումը սերտորեն կապված է համակարգում տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունների և վերակազմավորումների հետ, որոնք սկսվել են դեռևս 1999 թվականից։ Նշված բարեփոխումների արդյունքում նոր ծառայությունում որպես կառուցվածքային ստորաբաժանումներ ստեղծվեցին սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման բաժինները։ Չնայած այս միավորները ստեղծվեցին նախկին քաղաքական դաստիարակչական բաժինների աշխատակազմի հենքի վրա՝ շարունակելով նախկին որոշ գործառույթների իրականացումը, սակայն գաղափարական առումով դրանք նոր կազմավորումներ էին, քանի որ հիմնված էին այլ գիտատեսական հենքի վրա և ներառեցին տվյալ ոլորտի համար սկզբունքորեն նոր մասնագիտություններ։ Այսպիսով, նորաստեղծ միավորները ստեղծման սկզբնական ժամանակահատվածում կոչվեցին սոցիալ-հոգեբանական վերականգնման, ապա՝ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժիններ՝ ներառելով երեք առանձին ծառայություններ և

մասնագիտական ուղղություններ՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական ծառայություն և իրավական աշխատանք: Սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների բաժինները կոչված են գործնականում կյանքի կոչել պատժի կատարման մարդասիրության ու անհատականացման սկզբունքները, ինչն էլ ընկած էր ողջ բարեփոխումների գաղափարական հիմքում:

Բաժնի առջև դրվեցին մի շարք գործառույթներ, որոնց իրականացումն ըստ էության պետք է ապահովեր դատապարտյալների ուղղումը, վերականգնումը և հասարակության մեջ նրանց հետագա վերահնտեղման համար կայուն երաշխիքների ստեղծումը: Այս հիմնարար խնդիրն արտացոլվեց նաև ոլորտը կանոնակարգող << արդարադատության նախարարի 2008թ. մայիսի 30-ի «Կալանավորվածների և դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող կառուցվածքային ստորաբաժանումների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 44-Ն հրամանով, որտեղ ամրագրվեց գործառույթների այն շրջանակը, որոնք պետք է կատարվեն տվյալ ստորաբաժանումների կողմից: Մասնավորապես՝ սոցիալական աշխատանք, հոգեբանական աշխատանք, իրավական աշխատանք, արտաքին աշխարհի հետ կապի պահպանման աշխատանքներ և մի շարք մասնավոր այլ գործառույթներ, ինչպիսիք են՝ կրթական, մարզական, մշակութային, հոգևոր-կրոնական միջոցառումների կազմակերպումը, օգտակար զբաղվածության խթանումը (ստեղծագործական գործունեության խթանում), հասարակական և այլ կազմակերպությունների ներգրավումը համատեղ վերականգնողական ծրագրերում և այլն:

Ընդհանուր առմամբ, քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների սակավ արդյունավետության վերլուծությունը հանգում է հիմնականում 3 խումբ խնդիրների.

ա. իրավական դաշտի կատարելագործման անհրաժեշտություն (ներառյալ՝ այլ պետական ու ոչ պետական կառույցների հետ համագործակցության ամրագրում, անձի ու վարքի գնահատման հստակ և ունիվերսալ չափորոշիչների ամրագրում, պայմանական վաղաժամկետ ազատման ներկայացման կարգի հստակեցում և այլն).

բ. անձնակազմի որակական ու քանակական անբավարարություն (ներառյալ՝ նեղ մասնագիտական կադրերի առկայություն, հստակ և նեղ մասնագիտական վերապատրաստումների, հաճախ նաև պատրաստումների անհրաժեշտություն, ինչպես

նաև մեկ մասնագետին բաժին ընկնող դատապարտյալների թվաքանակի հավասարակշռում և այլն)։

գ. Նյութատեխնիկական բազայի բարելավման անհրաժեշտություն (աշխատակազմի սենյակների անբավարար կահավորվածություն, համակարգչային թերհագեցվածություն, տնայցերի կամ սոցիալական աշխատանքի համար անհրաժեշտ այլ գործողությունների կատարման համար տրանսպորտային միջոցի և վառելիքի բացակայություն և այլն):

2) Հետխորհրդային Հայաստանում քրեական արդարադատության համակարգի բարեփոխումների պահանջներից մեկը ազատազրկմանն այլընտրանքային պատիժների ենթահամակարգի զարգացումն է։ Հանցագործությունների կանխարգելման նպատակով եվրոպական պատժի համակարգը որդեգրեց այլընտրանքային պատիժների կատարման պրակտիկան, որին փորձում է հետևել նաև Հայաստանը։ Այդպիսի պատժատեսակները թույլ են տալիս պատժի ենթարկել անձին՝ նրան հնարավորին չափով քիչ «վնասելով»։

Բարեփոխումների հաջորդ, ավելի ուշ փուլում, դատապարտյալների նկատմամբ այլընտրանքային պատիժների կատարման և նրանց ուղղման ու վերականգնման աշխատանքները հասարակությունում իրականացնելու նպատակով, 2005 թվականին ստեղծվեցին << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները (այսուհետ նաև՝ ԱՊԿԲ՝ << վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան բաժանմունքներով։ Կազմավորված նորաստեղծ ստորաբաժանումների առջև խնդիր դրվեց ապահովել << քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, որոնք են. տուգանքը, որոշակի պաշտոններ գրադեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները, հատուկ կամ գինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը։ Այնուհետև, << կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «<< արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ բաժնի առջև դրվեցին նաև հետևյալ խնդիրները՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետևանքով փորձաշրջանի մեջ գտնվող դատապարտյալների, պատիժը կրելուց պայմանական

Վաղաժամկետ ազատված անձանց, պատժի կրման հետաձգումով հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ վերահսկողությունը:

Հանրային աշխատանքներ պատժատեսակը կիրառելիս, որպես կանոն, հիմնականում որոշ աշխատանքներ են տարվում աշխատատեղի հայտնաբերման և դատապարտյալների կողմից կատարվող աշխատանքի վերահսկման ուղղությամբ: Իսկ բուն իրավախախտման պատճառների բացահայտման և դրանց հաղթահարման ուղղությամբ աշխատանքները դեռևս անբավարար են: Սակայն, ինչպես ազատազրկման տեսքով պատժատեսակները, այնպես էլ այլընտրանքայինի դեպքում նույնպես, պատժին զուգահեռ հիմնական գործառույթներից մեկը հանդիսանում է դատապարտյալի ուղղումը: Իսկ դա նշանակում է, որ պատիժը կրելու ընթացքում դատապարտյալն, իր կարիքներին համապատասխան, պետք է ներգրավված լինի ուղղիչ և վերականգնողական ծրագրերի մեջ: Այս առումով, հանրային աշխատանքներ պատիժը սահմանվում է միայն դատապարտվող անձի համաձայնությամբ, ինչը թույլ է տալիս ակնկալել, որ նա ցանկություն ունի կատարել որոշակի ներանձնային և վարքային փոփոխություններ, և մասնագետներին ավելի հեշտ է նրա վարքում փոփոխություններ կատարել:

Հանրային աշխատանքների դատապարտումը, ինչպես նաև ազատազրկման մյուս այլընտրանքները հիմնված են այն մարդասիրական գաղափարի վրա, որ անհատին նորից հնարավորություն տրվի օրինապահ վարքին վերադառնալու համար: Հանրային աշխատանքներն ուղղակի միջոց պետք է լինեն, որպեսզի մասնագետները կապ պահպանեն դատապարտյալի հետ՝ նրան թողնելով իր ընտանիքում և համայնքում, վերահսկելով նրա սոցիալական կապերը, ուժեղացնելով նրան սոցիալապես, մեծացնելով նրա հարմարվածությունը: Սակայն, թերի են դեռևս նաև շահառուների կարիքների գնահատման, նրանց քրեական վարքագծի հաղթահարման նպատակով իրականացվող աշխատանքները:

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկվելու դատապարտված անձինք նույնպես հանդիսանում են այլընտրանքային պատիժների իրականացման բաժինների շահառուները: Սակայն նման պատժի դատապարտված անձանց հետ ոչ մի ուղղիչ ու վերականգնողական աշխատանք

չի տարվում: Նոյնն է վիճակը նաև փորձաշրջանում գտնվողների և պայմանական վաղաժամկետ ազատվածների վարքի նկատմամբ վերահսկողության դեպքում:

Առկա են նաև մի շարք այլ խնդիրներ ևս. այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների ստեղծման օրվանից՝ սոցիալական աշխատողի և հոգեբանի հաստիքներ առհասարակ չեն նախատեսվել և այսօր էլ գոյություն չունեն: Այն դեպքում, երբ << կառավարության՝ ոլորտը կանոնակարգող որոշմամբ, ամրագրված են որոշակի գործառույթներ, որոնք ուղղակիորեն պահանջում են համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ ու հմտություններ:

Մյուս խնդիրը, որը նկատվում է այս ստորաբաժանումներում, դա սոցիալական ծառայությունների հետ առկա համագործակցության ցածր աստիճանն է, հատկապես՝ զբաղվածության ծառայությունների հետ: Կան մի շարք իրավական, կազմակերպչական ու մասնագիտական ռեսուրսների բարելավման խնդիրներ, որոնց լուծումն այսօր ևս խիստ հրատապ է դարձել: Հաշվի առնելով այն, որ օրենսդրությամբ սահմանված պատժի անհատականացման սկզբունքը և պատժի նպատակներից մեկը՝ ուղղումը (առավելապես մասնագիտական միջամտությունների ձևով) ազատազրկման ընթացքում իրականացվում է քրեակատարողական ծառայության ՍՀԻ աշխատանքների բաժինների միջոցով, անհրաժեշտ է խիստ ուշադրություն դարձնել նաև մասնագետների գործառույթների և նրանց միջև համագործակցության եզրերի հստակ սահմանմանը, մասնագետների թվաքանակի և նրանց համար սահմանված գործառույթների հավասարակշռությանը, մասնագետների անընդհատյա և կանոնավոր պատրաստմանն ու վերապատրաստմանը:

Ինչ վերաբերում է այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանմանը, ապա պրոբացիայի ծառայությունը, համագործակցելով ազատազրկման ձևով պատիժ կատարող հիմնարկի մասնագիտական անձնակազմի հետ, կիրականացնի դատապարտյալի վերականգնման և վերահնտեգրման երաշխիքների ստեղծման գործառույթները՝ միևնույն ժամանակ ստանձնելով << քրեական օրենսգրքով սահմանված այլընտրանքային պատիժների կատարումը (մանրամասն՝ ստորև): Հաշվի առնելով այն, որ անձի դիրքորոշումներն ու արդարադատության նկատմամբ վերաբերմունքը ձևավորվում, և նրա վերահնտեգրման և վերասոցիալականացման հիմքերը դրվում են դեռևս նախաքննական շրջանում, ուստի անհրաժեշտ է նույնանուն բազմամասնագիտական

միջամտություն ցուցաբերել ոչ միայն արդեն դատապարտված անձի, այլև մեղադրյալի նկատմամբ՝ հենց նախաքննական փուլից սկսած: Այս առումով, միջազգային պրակտիկան վկայում է, որ նշված գործառույթները լավագույնս իրականցվում են պրոբացիայի ծառայությունների կողմից:

ԳԼՈՒԽ 2. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՍՏԵՂՇՄԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը և զարգացումը հիմնավորվում է առնվազն հետևյալ հանգամանքներով. պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը բխում է քրեական արդարադատության ոլորտում եվրոպական երկրների որդեգրած քաղաքականությունից: Մասնավորապես, մարդու իրավունքների և ազատությունների առաջնայնությունը, մյուս կողմից դրանց պաշտպանությունը, այն հիմնարար արժեքներն են, որոնք երաշխավորվում են պետության կողմից, և պետական հարկադրանքի բոլոր միջոցները, այդ թվում պատիժը, պիտի հիմնված լինեն այդ արժեքների վրա: Պետական հարկադրանքի և վերահսկողության գործառույթներ ունեցող ոլորտում առավել ցայտուն և նկատելի է, թե որքանով է Հայաստանը իրապես որդեգրել այս քաղաքականությունը, և որքանով է պատրաստ իրականացնել այն բարեփոխումները, ստեղծել այն օրենսդրական, իրավական դաշտը, որի վերաբերյալ ստանձնել է համապատասխան պարտավորություններ:

Պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը հիմնավորվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայով: Նախ, քրեական գործերի մինչդատական քննության փուլում մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառվում է մեծամասամբ կալանավորումը, իսկ որպես որոշումների հիմնավորում, մեծամասամբ է նշվում նաև մեղադրյալի կողմից քննությունից խոսափելը, կամ վերջինիս խոչընդոտելը, ապացուցողական տվյալների վրա ազդեցությունը, նոր իրավախախտումների կատարման հավանականությունը: Այս առումով, հատկանշական է նաև այն, որ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքում, որպես կանոն, ամբաստանյալը չի «խոսափում» ազատազրկում պատժատեսակից և ստացվում է այնպես, որ հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ դատարանների կողմից նշանակվող պատժատեսակը գերազանցապես ազատազրկումն է (2010թ. ընթացքում դատարանների կողմից քննված

քրեական գործերով 20 տոկոս դեպքերում է, որ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, ցածր է նաև ազատազրկման հետ չկապված պատիժների նշանակման տոկոսը. ուսումնասիրված 2446 ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակված պատիժները՝ ազատազրկումը որպես պատժատեսակ կիրառվել է 1792 (73.3%) ամբաստանյալների նկատմամբ: Այս պատժատեսակով պատժաչափի միջին տևողությունը կազմել է 38.3 ամիս: Առավելագույն պատժաչափը կազմել է 15 տարի և կիրառվել է երկու ամբաստանյալների նկատմամբ: Դատարանի կողմից պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել 506 ամբաստանյալների նկատմամբ, ինչը կազմում է ամբաստանյալների ընդհանուր թվի 20.7%-ը⁵):

Նման պայմաններում պրոբացիայի ծառայության ներդրումը կնպաստի ինչպես դատարանների կողմից ազատությունից գրկելու հետ կապված պատիժների անհարկի նշանակման, այնպես էլ մեղադրյալների նկատմամբ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց ընտրելու դեպքերի նվազմանը և կնվազեցնի նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերբնակեցվածությունը: Հետևողություն. Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ներդրման անհրաժեշտությունը բխում է նաև քրեակատարողական հիմնարկների գերծանրաբեռնվածության խնդրից: Ներկայումս, ինչպես մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանավորված, այնպես էլ ազատազրկման դատապարտված անձինք պահվում են քրեակատարողական գերծանրաբեռնված հիմնարկներում: Այս խնդիրը բազմիցս բարձրածայնվել է նաև խոշտանգումների կանխարգելման Եվրոպական կոմիտեի կողմից ներկայացված գեկույցներում⁶:

Բացի այդ, պրոբացիայի ծառայությունն ապացուցել է իր տնտեսական արդյունավետությունը կիրառության բոլոր ձևերում և մոդելներում: Միանշանակ է, որ անձին ազատությունից գրկելով՝ պետությունը որոշակի նյութական միջոցներ է ծախսում նրան պահելու համար: Եթե հասարակության անվտանգությունը առավել վտանգված կարող է լինել, ապա հանրությունը նախընտրում է ազատազրկումը: Սակայն, եթե անձի վտանգավորության չափը չի ազդում համընդհանուր անվտանգության վրա, ապա ընդհանուր հասարակական շահը պահանջում է, որպեսզի նա կրի այլընտրանքային

⁵ Զեկույց, Պատժողաական քաղաքականությունը ՀՀ-ում: «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» ՀԿ, Երևան, 2010

⁶ Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ նյութերը տես՝ <http://www.cpt.coe.int/en/states/arm.htm>

պատիժ: Անձը, կատարելով հանցագործություն, արդեն իսկ որոշակի վնաս է հասցնում պետությանը, իսկ ազատազրկմամբ ոչ միայն չի հատուցվում այդ վնասը, այլև, հասարակությունը շարունակում է հարկեր վճարել պետությանը, որպեսզի վերջինս պահի դատապարտյալին: Այսպիսով, եթե խնդիրը նաև տնտեսական հիմնավորման տեսանկյունից դիտարկվի, ապա Հայաստանը, որպես սահմանափակ ռեսուրսներ, այդ թվում՝ բնակչություն ունեցող երկիր, չի կարող իր վրա վերցնել պատժի այնպիսի անարդյունավետ տեսակ, ինչպիսին ազատազրկումն է և կիրառի հանցագործությունների 90 տոկոսից ավելիի նկատմամբ: Այսպես.

2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալների ընդհանուր՝ 3555 թվաքանակը ըստ հանցագործության ծանրության աստիճանի կազմել է՝

- 1) մոտ 950 դատապարտյալ կատարել են առանձնապես ծանր հանցագործություն,
- 2) մոտ 1650 դատապարտյալ կատարել են ծանր հանցագործություն,
- 3) մոտ 850 դատապարտյալ կատարել են միջին ծանրության հանցագործություն,
- 4) մոտ 100 դատապարտյալ կատարել են ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն:

Մոտավոր նույն տոկոսային համեմատականն է կալանավորված անձանց կապակցությամբ, որոնց ընդհանուր թվաքանակը 2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ կազմում է 1218 անձ:

2012թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ են կրում կյանքի և առողջության դեմ ուղղված (<< քրեական օրենսգրքի 104-ից 130-րդ հոդվածներ) հանցագործություն կատարած թվով 956 դատապարտյալ: Նոյն օրվա դրությամբ << ԱՆ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ են կրում առաջին անգամ ազատազրկման դատապարտված թվով 1724 դատապարտյալ:

Վերոգրյալ թվերի վերլուծությունը և միջազգային փորձի հետ համեմատականը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ առկա ազատությունից զրկված (կալանավորված և որոշակի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկման դատապարտված) անձանցից մոտ ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցագործություն կատարած կամ դրա կատարման մեջ մեղադրվող՝ թվով մոտ 1350 անձանց գրեթե երկու երրորդը՝ 900-ը պոտենցիալ հնարավորություն ունի լինելու պրոբացիայի ծառայության «վերահսկողության» տակ: Իսկ այս թվին եթե

ավելացվի պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասը ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտների կատարելագործման արդյունքում ազատազրկման դատապարտման անձանց «հոսք» դեպի պրոբացիայի ծառայություն, ապա կարելի է նշել, որ այդ անձանց ընդհանուր թվաքանակը կկազմի առնվազն մոտ 1300 անձ: Այս պարագայում, եթե համեմատենք մեկ անձի քրեակատարողական իմանարկում պահվելու՝ 2012 թվականի պետական բյուջեով նախատեսված ծախսը (ընդհանուր տարեկան 1312.0 հազ. կամ օրական 3595 դրամ) պրոբացիայի ծառայության «վերահսկողության» ներքո գտնվող անձի վրա կատարվելիք ծախսի (տարեկան 150.0 հազ. կամ օրական 410 դրամ, որի բացվածքը կբերվի ստորև) հետ, ապա տարբերությունը կկազմի տարեկան՝ $1300 * (1312.0 \text{ հազ.} - 150.0 \text{ հազ.}) = \text{մոտ } 1510600.0 \text{ հազ. դրամ}$ (իսկ քրեակատարողական իմանարկում պահվող մեկ անձի միայն սննդի, հագուստի և կենցաղի կազմակերպման համար կատարվելիք՝ ոչ ընդհանուր ծախսը՝ տարեկան 401.5 հազ. կամ օրական մոտ 1100 դրամի դեպքում՝ $1300 * (401.5 \text{ հազ.} - 150.0 \text{ հազ.}) = \text{մոտ } 326950.0 \text{ հազ. դրամ}$):

Միևնույն ժամանակ, Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող իրավական և դատական բարեփոխումների շրջանակներում նոր քրեական և քրեական դատավարության օրենսգրքերի ընդունումը ևս (ինչը պայմանավորում է նաև փոփոխություններ քրեակատարողական օրենսգրքում) հանգեցնում է պրոբացիայի ծառայության ստեղծման անհրաժեշտության: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի մշակման հայեցակարգով նախանշված մի շարք փոփոխությունների արդյունավետ իրականացումը մեծապես պայմանավորված է այս ծառայության ստեղծմամբ (մասնավորապես՝ նոր այլընտրանքային խափանման միջոցների, մեղիացիայի ինստիտուտի ներմուծումը):

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸՆԻ ՆԵՐԴՐՎՈՂ ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

1) Պրոբացիայի ծառայության իրավական ապահովումը և իմանարար սկզբունքները. Ոլորտի կարգավորման տեսակետից, իմանարար են Եվրոպայի Խորհրդի անդամ պետություններին ուղղված՝ Նախարարների կոմիտեի CM/Rec(2010)1 առաջարկությունը «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի Խորհրդի կանոնների վերաբերյալ», որոնք ուղեցուց

պետք է լինեն դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների ստեղծման ու պատշաճ գործունեության համար: Կանոնները կիրառվում են նաև այլ կազմակերպությունների նկատմամբ՝ տվյալ Կանոններով կարգավորվող խնդիրներն իրականացնելիս՝ ներառյալ այլ պետական կազմակերպությունների, հասարակական և առևտրային կազմակերպությունների նկատմամբ: Այդուհանդերձ, նշված Կանոնները չեն գործում և չեն կարող գործել ինքնուրույն և առանձին վերցրած, քանի որ դրանք խիստ կապված են անդամ պետություններին ուղղված մի շարք այլ հանձնարարականներով ու առաջարկություններով: Այս առումով, հիշատակված Կանոնները ևս ամրագրում են, որ դրանք անհրաժեշտ է մեկնաբանել «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին Եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16 առաջարկության համատեքստում: Ավելին, նշված կանոնները լրացնում են «Պատիժների կամ միջոցների կատարման հետ առնչվող անձնակազմի վերաբերյալ» թիվ R (97) 12 առաջարկության, «Քրեական գործերով միջնորդության վերաբերյալ» թիվ R (99) 19 առաջարկության, «Այլընտրանքային պատիժների և միջոցների մասին Եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ» Rec(2000)22 առաջարկության, «Պայմանական ազատման (պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման) վերաբերյալ» Rec(2003)22 առաջարկության, «Քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմի կողմից ցմահ ազատազրկվածների և երկարաժամկետ ազատազրկվածների պատժի կրումը կազմակերպելու վերաբերյալ» Rec(2003)23 առաջարկության, «Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ» Rec(2006)2 առաջարկության, «Կալանավորման, դրա կիրառման պայմանների և չարաշահման դեմ երաշխիքների վերաբերյալ» Rec(2006)13 առաջարկության համապատասխան դրույթները և պետք է մեկնաբանվեն դրանց համատեքստում:

Թերևս, բացի Եվրոպական միասնական օրենսդրությունից, կարևոր է նշել նաև Միավորված Ազգերի կազմակերպության «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոնները» կամ, ինչպես ընդունված է կոչել՝ Տոկիոյի Կանոնները⁷: Այս փաստաթուղթը սահմանում է հիմնական և կարևորագույն սկզբունքները, որոնց միջոցով խթանվում է ազատությունից զրկելու հետ չկապված՝

⁷ [United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures \(The Tokyo Rules\), G.A. res. 45/110, annex, 45 U.N. GAOR Supp. \(No. 49A\) at 197, U.N. Doc. A/45/49 \(1990\).](#)

այլընտրանքային պատժամիջոցների կիրառությունը: Դրա արժեքավոր դերը կայանում է նրանում, որ ազատությունից գրկելու հետ չկապված պատժամիջոցները մանրամասն ներկայացված են մինչդատական, դատական, դատավճոի իրապարակման փուլերի և դատապարտումից հետո եկող գործընթացի համար:

Ներկայումս գրեթե բոլոր եվրոպական երկրներում⁸ պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները նախատեսված են կամ քրեական օրենսդրությամբ (Բելգիա, Էստոնիա, Չեխիա, Ֆրանսիա, Հունգարիա, Լատվիա, Մոլդովա, Հոլանդիա, Նորվեգիա, Շվեյցիա, Շվեյցարիա, Ռումինիա) կամ առանձին իրավական ակտերով (Իոլանդիա, Մեծ Բրիտանիա): Կան երկրներ, որտեղ քրեական արդարադատության համակարգում պրոբացիայի ծառայության դերը նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքով: Այս առումով, ի լրումն պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների՝ « քրեական, « քրեական դատավարության և « քրեակատարողական օրենսգրքերով (դրանց խնդիրների լուսի ներքո) պետք է նախատեսվեն համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ: Իսկ պրոբացիայի ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիայի ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական ապահովման պետական երաշխիքները, ինչպես նաև նյութատեխնիկական ապահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը համապարփակ պետք է կարգավորվի «Պրոբացիայի ծառայության մասին» « օրենքով: Կյինի վերոհիշյալ օրենքից բխող նաև իրավական այլ ակտերի ընդունման անհրաժեշտություն ևս, մասնավորապես « կառավարության որոշմամբ կանոնակարգվեն համապատասխան ՊՈԱԿ-ի ստեղծումը և դրա հետ կապված հարաբերությունները, ծառայության գործունեությանը վերաբերող որոշակի խնդիրներ, ինչպես նաև այլ հարաբերություններ:

Ինչպես ցանկացած մարմնի, այնպես էլ պրոբացիայի ծառայության հիմնադրման և արդյունավետ գործունեության համար, առավել ևս, երբ այդ ծառայությունը պետք է իրականացնի բազմամասնագիտական լայնածավալ աշխատանքներ, խիստ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն սահմանել այն հիմնարար սկզբունքները, որոնք ապահովելու և ամրագրելու են տվյալ ծառայության գործունեության ու գործողությունների շրջանակը:

⁸ [European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu](#)

Ինչպես պրոբացիայի ծառայությանը վերաբերող այլ հստակեցումներ, այնպես էլ ծառայությունների գործունեության հիմնարար սկզբունքներն ամրագրված են ԵԽ հանձնարարականով, որոնք գործունեության ուղենիշ պետք է լինեն նաև Հայաստանում ստեղծվելիք պրոբացիայի ծառայության համար: Այդ սկզբունքներն են.

ա. պրոբացիայի ծառայության նպատակներից պետք է լինի կրկնահանցագործության կրճատումը՝ հանցագործություն կատարած անձի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատելու միջոցով նրանց վերահսկելու (ներառյալ՝ հարկ եղած դեպքում հսկելու), ուղղորդելու ու աջակցելու և նրանց բարեհաջող սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով,

բ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է հարգի հանցագործություն կատարած անձանց իրավունքները: Դրա բոլոր միջամտությունների դեպքում պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվեն հանցագործություն կատարած անձանց արժանապատվությունը, առողջությունը, անվտանգությունն ու բարեկեցությունը,

գ. բոլոր դեպքերում, երբ պրոբացիայի ծառայությունը զբաղվում է հանցագործությունից տուժած անձանց վերաբերող հարցերով, պետք է հարգվեն նրանց իրավունքներն ու կարիքները,

դ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ամբողջությամբ հաշվի առնի հանցագործություն կատարած անձանց անհատական առանձնահատկությունները, պայմանները և կարիքները՝ ապահովելու համար, որպեսզի յուրաքանչյուր դեպքում ցուցաբերվի արդարացի և համարժեք վերաբերմունք: Միջամտությունները պետք է իրականացվեն՝ բացառելով խտրականությունը որևէ հիմքով, ինչպես օրինակ՝ սեղող, ռասան, մաշկի գույնը, լեզուն, կրոնը, հաշմանդամությունը, սեռական կողմնորոշումը, քաղաքական կամ այլ հայացքները, ազգային կամ սոցիալական ծագումը, էթնիկ փոքրամասնությանը պատկանելությունը, գույքային դրությունը, ծնունդը կամ այլ կարգավիճակը,

ե. որևէ պատժի կամ միջոցի կատարման ժամանակ պրոբացիայի ծառայությունը հանցագործություն կատարած անձին չպետք է ծանրաբեռնի կամ սահմանափակի նրա իրավունքներն ավելի, քան նախատեսված է դատական կամ վարչական մարմնի որոշմամբ և պահանջվում է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում՝ կախված

հանցագործության ծանրությունից կամ կրկնահանցագործության՝ պատշաճ կերպով գնահատված ռիսկից,

զ. պրոբացիայի ծառայությունը, որքանով հնարավոր է, պետք է ձգտի հանցագործություն կատարած անձանց տեղեկացված համաձայնությունը ստանալուն և համագործակցությանը՝ նրանց առնչությամբ կատարվող միջամտության կապակցությամբ,

է. մեղքի վերջնական հաստատմանը նախորդող ցանկացած միջամտության համար պետք է պահանջվի հանցագործություն կատարած անձանց տեղեկացված համաձայնությունը, և այդպիսի միջամտությունը չպետք է հակասի անմեղության կանխավարկածին,²

ը. պրոբացիայի ծառայությունը, դրա խնդիրներն ու պարտականությունները, ինչպես նաև պետական և այլ մարմինների հետ հարաբերությունները պետք է սահմանվեն ազգային օրենսդրությամբ,

թ. պետական մարմինները պետք է շարունակեն պատասխանատվություն կրել պրոբացիայի համար նույնիսկ այն դեպքում, երբ ծառայությունները մատուցվում են այլ մարմինների կամ կամավորների կողմից,

ժ. պրոբացիայի ծառայության համար պետք է ապահովվի համապատասխան հեղինակություն, ճանաչում և ռեսուրսներ,

ժա. որոշում կայացնող մարմինները, հարկ եղած դեպքում, պետք է դիմեն պրոբացիայի ծառայությանը, որպեսզի վերջինս կրկնահանցագործությունը նվազեցնելու և ազատությունից զրկելու այլընտրանքների կիրառումը խթանելու նպատակով տրամադրի մասնագիտական խորհրդատվություն և իրականացնի վերահսկողություն,

ժբ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է համագործակցի այլ պետական կամ մասնավոր կազմակերպությունների և տեղական մարմինների հետ՝ հանցագործություն կատարած անձանց սոցիալական ներգրավումը խթանելու նպատակով: Հանցագործություն կատարած անձանց համայիր կարիքները բավարարելու և հանրային անվտանգությունն ամրապնդելու համար անհրաժեշտ է կատարել համակարգված ու լրացուցիչ միջգերատեսչական և միջոլրտային համագործակցված աշխատանք,

ժգ. պրոբացիայի ծառայության կողմից ձեռնարկվող բոլոր գործողություններն ու միջամտությունները պետք է համապատասխանեն ազգային և միջազգային, էթիկական ու մասնագիտական ամենաբարձր չափանիշներին,

ԺԴ. անհրաժեշտ է ունենալ պրոբացիոն բնույթի գործունեության հետ կապված բողոքարկման մատչելի, անկողմնակալ և արդյունավետ ընթացակարգեր,

ԺԵ. պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ենթակա լինի պարբերական պետական ստուգումների և (կամ) անկախ դիտանցման,

ԺԳ. իրավասու մարմինները պետք է բարձրացնեն պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների արդյունավետությունը՝ խթանելով հետազոտական աշխատանքները, որոնք պետք է օգտագործվեն ուղղորդելու պրոբացիոն քաղաքականությունը և պրակտիկան,

ԺԷ. իրավասու մարմինները և պրոբացիոն ծառայությունը պետք է տեղեկացնեն լրատվամիջոցներին և լայն հասարակությանը դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմինների աշխատանքի մասին՝ հասարակությունում նրանց դերի և արժեքի մասին առավել լավ պատկերացման ձևավորումը խթանելու նպատակով:⁹:

2) Պրոբացիայի ծառայության առաքելությունը. Հիմք ընդունելով ԵԽ Նախարարների խորհրդի Պրոբացիայի եվրոպական կանոնների վերաբերյալ հանձնարարականը («European Probation Rules», 2010թ.)⁹ Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության առաքելությունն է նպաստել քրեական արդար դատավարությանը, ինչպես նաև հասարակական անվտանգությանը՝ կանխելով հանցագործությունները և նվազեցնելով դրանց թվաքանակը:

3) Պրոբացիայի ծառայության նպատակները և խնդիրները. Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության նպատակներն են հանցագործությունների նվազեցումը՝ վերահսկելով, ուղղորդելով ու աջակցելով հանցանք կատարած անձանց և նպաստելով նրանց արդյունավետ վերասոցիալականացմանը, հասարակության անվտանգությանը և արդարադատության իրականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայության հիմնական խնդիրներն են.

⁹ [Recommandation CM/Rec\(2010\)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation](http://ec.europa.eu/juris/legislation/commission-recommendations/commission-recommendation-cm-rec(2010)1_en.htm)

ա. նպաստել հանցագործությունների կատարման ու կրկնահանցագործությունների նվազմանը,

բ. նպաստել քրեակատարողական հիմնարկների բեռնաթափմանը,

գ. նպաստել առավել տեղեկացված և անաշառ որոշումների կայացմանը՝ խափանման միջոցի ընտրության և պատժի նշանակման գործընթացներում,

դ. նպաստել առավել տեղեկացված և անաշառ որոշումների կայացմանը՝ դատապարտյալին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման ներկայացման գործընթացներում,

ե. նպաստել հանցանք կատարած անձի ուղղմանը հասարակությունում,

զ. նպաստել սոցիալական արդարության վերականգնմանը,

է. հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումը,

ը. հասարակության անվտանգության ապահովումը՝ հանցանք կատարած անձի կողմից նոր հանցագործությունների կատարման հավանականությունը նվազեցնելու միջոցով:

4) Պրոբացիայի ծառայության ընդհանուր նկարագիրը. Քրեական արդարադատության համակարգում պատժի ինստիտուտն այն կարևոր բաղադրիչներից է, որն ապահովում է արդարադատության ամբողջականությունը, նաև տեսանելի և արդյունավետ դարձնում արդարադատության իրականացումը: Այս համակարգերի արդի միտումների միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ պատժի և արդարադատության իրականացումը գնում է դեպի այլնտրանքային պատժամիջոցների կիրառման ընդլայնում և վերականգնողական արդարադատության համակարգ: Ընդ որում, զուտ իրավական գիտելիքների կիրառումից անցում է կատարվում բազմամասնագիտական թիմի կիրառությանը՝ շեշտ դնելով սոցիալական աշխատանք, սոցիալական մանկավարժություն և հոգեբանություն մասնագիտություններին: Առաջնորդվելով այս մոտեցմամբ, արդի առաջավոր երկրները նախորդ դարի կեսերից առավել ինտենսիվ ձևով վերանայեցին պատժի ողջ Էռլեթյունը և դրա կիրառման արդյունավետությունը:

Հատկապես Մեծ Բրիտանիան առաջատարն էր այս ոլորտում, որը և համաշխարհային պրակտիկային առաջարկեց նոր՝ պրոբացիայի ծառայությունը: Պրոբացիան մեծ տարածում գտավ մի շաբթ եվրոպական երկրների իրավական

համակարգերում: Վերջին տասնամյակի ընթացքում պրոբացիայի պետական ծառայություն է ստեղծվել նաև նախկին ԽՍՀՄ անդամ պետություններում՝ Հատվածայում, Էստոնիայում, Մոլդովայում, Վրաստանում: Գոյություն ունեն այնպիսի երկրներ, որտեղ պրոբացիոն բնույթի աշխատանքները սկզբում թույլատրվել են միայն անչափահասների դեպքում: Մասնավորապես, Հունգարիայում և Լեհաստանում պրոբացիայի ծառայությունների խնդիրն էր դատարանների համար անչափահասների վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքումը և ծնողական հսկողության ներքո գտնվող անչափահասներին լրացուցիչ խնամքի տրամադրումը: Մեծ թվով երկրներում (ինչպես օրինակ Ավստրիան, Չեխիան, Լատվիան, Էստոնիան, Ֆինլանդիան և այլն) պրոբացիայի ծառայությունների գործառույթներն ընդգրկում են ինչպես չափահասներին, այնպես էլ անչափահասներին: Որոշ երկրներում էլ պրոբացիայի ծառայություններն իրականացնում են հանցագործությունների կանխարգելման ծրագրեր անչափահասների շրջանում (Բուլղարիայում դա օրենքով սահմանված հստակ պարտավորություն է, Հատվածայում և Լիտվայում դա իրականացվում է պրոբացիայի ծառայության նախաձեռնությամբ): Եվ, չնայած մի շարք նմանությունների ու տարբերությունների, այնուամենայնիվ, Եվրոպական երկրների համար գլխադասային իրավական կարգավորում է տրված Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի կողմից ԵԽ անդամ-պետություններին ուղղված թիվ 2010/1 հանձնարարականով:¹⁰

Աշխարհում գոյություն ունեցող յուրաքանչյուր երկիր առանձնանում է իր սոցիալ-մշակութային արժեքներով և ավանդույթներով, ինչը բնականաբար ազդեցություն է ունենում տվյալ երկրի իրավական համակարգի և, մասնավորապես, պրոբացիոն բնույթի ծրագրերի իրագործման և կազմակերպման կոնկրետ համակարգի վրա: Որոշ երկրներում գործում են պրոբացիայի այնպիսի ծառայություններ, որոնք ներառում են հանրային ծառայություններ (աշխատանքներ), տուժող ու հանցագործություն կատարած անձ հաշտեցում և այլն: Երկրների մեծամասնությունը պատկանում է այս երկրների շարքին, սակայն համակարգի ներսում տարբերություններ և առանձնահատկություններ միշտ էլ լինում են: Հաշվի առնելով առկա նմանություններն ու տարբերությունները,

¹⁰ Recommandation CM/Rec(2010)1 du Comité des Ministres aux Etats membres sur les règles du Conseil de l'Europe relatives à la probation

այնուամենայնիվ, միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայության ենթակայությունը հանգում է հիմնականում հետևյալ մի քանի ձևերի.

ա. դատական իշխանության մեջ. այդպիսի պետություններ են օրինակ՝ Էստոնիան, Չեխիան: Դրանցում ընդհանուր իրավասության յուրաքանչյուր դատարանին կից գործում է պրոբացիայի ծառայության առանձին ստորաբաժանում, իսկ պրոբացիայի ծառայողները հանդիսանում են դատական ծառայողներ:

բ. Գործադիր իշխանության մեջ. Եվրոպական պետությունների մեծ մասն ընտրել է այս իրավակարգավորումը՝ Անգլիան, Շվեդիան, Դանիան, Ֆինլանդիան, Հունգարիան, Վրաստանը, Մոլդովան, Լատվիան և ուրիշներ: Այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը կարող է հանդես գալ որպես արդարադատության համակարգի առանձին վարչություն, առանձնացված ստորաբաժանում կամ այլ կից ծառայություն, ինչպես օրինակ՝ Հունգարիայում և Բելգիայում է:

Արդարադատության համակարգի ներսում՝ բանտային համակարգի հետ միացված պրոբացիայի ծառայությունները նույնպես ունեն իրենց առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, Ֆրանսիայում պրոբացիայի ծառայությունը աչքի է ընկնում տարաբնույթ գործառույթներով: Սակայն, խնդիրը կայանում է նրանում, որ այս խումբ պետություններում մեծամասամբ գործառույթները ոչ միայն սահմանափակ են, այլ նաև բացակայում է մինչդատական փուլում և հետ-ազատման փուլում (Pre Trial Phase, Post Release Phase) վերահսկողություն սահմանելը, անձին տարաբնույթ օժանդակություն տրամադրելը (թմրամոլության, գինեմոլության դեմ պայքարում) և այլն: Հետևաբար, այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունը նոր հանցագործությունները կանխելու և դատապարտյալին վերահնտեղելու հարցում ավելի քիչ արդյունավետ է (արդարադատության նախարարության կառուցվածքում են պլանավորում ստեղծել պրոբացիայի ծառայություն նաև Ռուսաստանն ու Ուկրաինան):

գ. Լիովին անկախ. այդպիսի պետություններ են հանդիսանում Ավստրիան և Հոլանդիան: Մասնավոր ոլորտի կողմից պրոբացիայի իրագործումը դեռևս այդքան էլ տարածված չէ, սակայն դրա առանձնահատկություններն ու առավելությունները արդեն իսկ նկատելի են: Նախ՝ պրոբացիայի ծառայության իրականացումը մասնավոր կազմակերպությունների կողմից ապահովում է դրա գործառույթների իրագործումը պրոբացիայի ողջ ընթացքում (փորձաշրջանից առաջ, դրա ընթացքում) և ազատության

մեջ լինելու ընթացքում: Պրոբացիայի ծառայությունները, որոնք ստեղծված են և գործում են դատական կամ գործադիր իշխանության համակարգում, անձի՝ ազատության մեջ գտնվելու ժամանակ այդքան էլ ակտիվ չեն: Այսպես, Երկրներում, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունը բանտային համակարգին կից կամ որպես ինքնուրույն մարմին է հանդիսանում, բացակայում են փորձաշրջանից հետո ազատության մեջ գտնվող անձի նկատմամբ վերահսկողության իրագործումը (Post Release Phase), նրա վերաբերյալ հաշվետվությունների կազմումը, ուսուցողական և կրթական դասընթացների կազմակերպումը, օժանդակության ցուցաբերումը այն անձանց, ում գործը պայմանական դադարեցվել է և այլն: Ի տարբերություն այս ամենի, մասնավոր կազմակերպությունները պրոբացիայի ծառայություններ իրականացնելիս ակտիվ են բոլոր փուլերում: Դրանք իրականացնում են ոչ միայն վերը ներկայացված գործառույթները, այլ նաև հանրային աշխատանքներ կատարելիս միջնորդի դերում են հանդես գալիս, աջակցում են կացարանի հարցում և այլն: Այսուհանդերձ, այս Երկրներում ևս, այդ կազմակերպությունները վերահսկվում և ֆինանսավորվում են արդարադատության նախարարության կողմից:

- դ. Խառը կամ ինքնատիպ մոտեցումներ. մասնավորապես:
 - դատախազության կառուցում, ինչպիսին գործում է միայն Լյուքսեմբուրգում,
 - ներքին գործերի նախարարության համակարգում գործող պրոբացիայի և բանտային համակարգի կազմում, ինչպիսին է Իտալիան¹¹,
 - տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից՝ սոցիալական ծառայությունների միջոցով, ինչպիսին Շոտլանդիայում է,
 - ոստիկանության և արդարադատության միասնական նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Նորվեգիայում,
 - իրավաբանական օգնության, պրոբացիայի և կորեկցիայի նախարարության կազմում, ինչպիսին գործում է Վրաստանում:

Ինչպիսին պետք է լինի պրոբացիայի պետական ծառայության ենթակայությունը Հայաստանի Հանրապետությունում, որ հանրապետական գործադիր մարմնի համակարգում պետք է ընդգրկված լինի այն, եթե ՀՀ արդարադատության

¹¹ European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu

նախարարության, ապա արդյոք այն պետք է գործի քրեակատարողական ծառայության ներսում, թե պետք է կազմակերպական և գործառությային առումով հանդես գա որպես վերջինից լիովին անկախ և առանձին մարմին, և ինչ հարաբերակցություն պետք է ունենան այս երկու կառուցները. միջազգային որևէ իրավական ակտի բացակայությունից (որը կպարտադրեր այս կամ այն մոտեցումը) և միջազգային տարածված փորձից ենելով՝ պրոբացիայի ծառայությունը Հայաստանում պետք է ստեղծվի Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության համակարգում՝ անջատ քրեակատարողական ծառայությունից՝ հետևյալ հիմնավորումներով.

ա. «Հախագահի 2012թ. հունիսի 30-ի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ուղղականացում» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված միջոցառումների ցանկի համաձայն՝ նախատեսվում է «Հայաստանի Հանրապետության նախարարության կառուցվածքում ստեղծել քրեակատարողական ծառայությունից անկախ և առանձին պրոբացիայի ծառայություն».

բ. քրեակատարողական գործող համակարգում մասնագիտական որակների անբավարությունը վկայում է այն մասին, որ համակարգն անկարող է արդյունավետորեն կազմակերպել պրոբացիոն լուրջ ծառայության գործունեությունը.

գ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունը գործնականում ավելի հեշտորեն կկարողանա շահել դատարանների վստահությունը, որն էական նախապայման է արդարադատության առավել անաչառ համակարգ ունենալու համար, որում, ի տարբերություն ներկայումս տիրող իրավիճակի, դատարաններ մուտք լինող գործերի մեծ մասի դեպքում չի կիրառվի ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոց կամ պատիժ.

դ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ի վիճակի կլինի կառավարել և վերահսկել իր ֆինանսական և կադրային ռեսուրսները՝ այդ կերպ երաշխավորելով համարժեք ռեսուրսների ներգրավումն իր գործունեության կազմակերպման համար.

ե. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ավելի մեծ հնարավորություններ կունենա՝ հաղթահարելու դատարանների, ոստիկանության և քրեակատարողական ծառայության միջև հորիզոնական հաղորդակցության ոլորտում առկա ներկայիս խոչընդոտները.

զ. պրոբացիայի անկախ ծառայությունն ավելի լավ կկարողանա երաշխավորել պրոբացիայի ժամանակակից փիլիսոփայությունների ներդրումը՝ լինելով ոչ ուժային.

Է. պրոբացիայի անկախ ծառայությունը կնպաստի պատժի համակարգի որոշակի բաղադրիչների՝ պայմանական վաղաժամկետ ազատման և պատժի չկրած մասի ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման համակարգերի բարեփոխումներին:

Ծառայությունը պետք է լինի ոչ ուժային կառուց: Ծառայության կազմակերպահրավական տեսակի խնդրի առումով նախատեսվում է հետևյալ լուծումը. պրոբացիայի ծառայությունը գործում է որպես պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն (այսուհետ նաև՝ ՊՈԱԿ), որի առանձնահատկությունները կսահմանվեն օրենքով:

Պրոբացիայի ծառայությունն իր գործունեության ընթացքում պետք է սերտ համագործակցի նաև պետական մարմինների հետ, որոնք կարող են դասակարգվել երկու տեսակի՝ պրոբացիայի ծառայության շահառուներ և պրոբացիայի ծառայությանը հնարավոր ծառայություններ մատուցողներ: Առաջին խմբի մարմիններն են դատարանները, դատախազությունը, << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությունը, որոնց քրեական դատավարության վարույթի տարբեր փուլերում պրոբացիոն ծառայությունն օժանդակում է՝ իրենց լիազորություններն իրականացնել: Իսկ երկրորդ խմբի մարմիններն են պետական կրթական հաստատությունները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, սոցիալական ծառայությունները:

Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ միջազգային փաստաթղթերի և արտասահմանյան պետությունների օրենսդրության փորձի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ տարբեր իրավական համակարգերում պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են տարբեր ծավալի իրավասությամբ և լիազորություններով: Հնարավոր չէ նախապատվություն տալ որևէ կոնկրետ մոդելի, քանի որ դրանք հիմնված են տեղական, պատմական, ավանդական, մշակութային, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկությունների վրա: Հետևաբար, Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության հիմնումն ու զարգացումը նույնպես պետք է ենի ինչպես պրոբացիայի համակարգի վերաբերյալ միջազգային նորմերից, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության քրեական արդարադատության և քրեակատարողական համակարգի առանձնահատկություններից և պահանջներից:

Քրեակատարողական ծառայությունում գործող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումները կատարում են որոշակի ժամկետով և ցմահ ազատազրկում պատժատեսակի հիմնական նպատակներից մեկի՝ դատապարտված անձի ուղղմանը նպաստելը՝ ապահովելով պատժի անհատականացման սկզբունքի կիրարկումը: Եվ այս առումով, նշված ստորաբաժանումների և պրոբացիայի ծառայության կողմից սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների կատարման կրկնությունից խուսափելու նպատակով, համագործակցության սահմանագծի որոշման հարցում որպես չափանիշ պետք է ընտրել անձի ազատության կամ անազատության մեջ լինելը: Այսինքն՝ ազատության մեջ պատիժ կրող դատապարտյալների հետ սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների կատարումը դուրս են քրեակատարողական ծառայության գործառույթներից և պետք է իրականացվեն պրոբացիայի ծառայության կողմից: Այս ստորաբաժանումները պետք է սերտորեն համագործակցեն պրոբացիայի ծառայության հետ (գործողությունների մակարդակով համագործակցության մասին մանրամասն՝ ստորև): Պրոբացիայի ծառայության գործունեության հետ համատեղ՝ պետք է մշակվի նաև սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքներ իրականացնող բաժինների զարգացման նոր ռազմավարություն՝ ներառելով նվազագույնը. մասնագետների տարանջատված ու հստակ գործառութային պարտականություններ, մասնագետների վերապատրաստումներ, դատապարտյալների անձնային և վարքային դրսևորումների գնահատման հստակ չափորոշիչներ, գնահատման մեխանիզմի ներդրում, կրթական ու աշխատանքային ռեսուրսների հզորացում, պետական ու ոչ պետական կազմակերպությունների հետ համագործակցության ամրագրում ու իրագործում, այս ամենի (և ոչ միայն) ամրագրում ոլորտը կանոնակարգող իրավական ակտում և դրանից բխող մեթոդական ձեռնարկներում:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից այլընտրանքային պատժատեսակների կատարման հնարավորության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է պարզել, թե Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի պետական ծառայությունը, իր բնույթով կարող է արդյոք ապահովել << քրեական օրենսգրքով սահմանված ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, որոնք են. տուգանքը, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային

աշխատանքները, հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը: Նշված պատժատեսակներից առաջին երեքի կատարումը (տուգանքը, որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները) դրված է <<քրեակատարողական ծառայության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի վրա, իսկ հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը և գույքի բռնագրավումը (որի կատարումը, ըստ էության, դրված է դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության վրա) իրականացնում է հիմնական պատիժը կատարող մարմինը, իսկ քանի որ դրանք կարող են նշանակվել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար, ապա դրանք գերազանցապես կատարվում են քրեակատարողական հիմնարկի կողմից:

<< կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի «<< արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ հաստատված Կարգից բխում է, որ դրանք կարող են կատարվել նաև այլ մարմնի կողմից, քան քրեակատարողական ծառայությունն է, քանի որ այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները «միջնորդի» դեր են կատարում պատժի կատարման նպատակով: Դրանցից միայն հանրային աշխատանքներն են, որոնց կատարումը ենթադրում է դատապարտյալի նկատմամբ վերահսկողական միջոցառումների անմիջական իրականացում և կրում է պարբերական բնույթ: Սակայն միջազգային փորձի ուսումնասիրությունից բխում է, որ պրոբացիայի ծառայություն ունեցող բոլոր պետությունները հանրային աշխատանքների կատարումը վերապահել են ոչ թե քրեակատարողական, այլ պրոբացիայի ծառայությանը:

Ենելով վերոգրյալից՝ արդարացված է այն, որ այլընտրանքային բոլոր պատիժների կատարումը պետք է վերապահել պրոբացիայի ծառայությանը, բացառությամբ գույքի բռնագրավումից և հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելուց, եթե դրանց հետ որպես հիմնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկումը: Այդ դեպքում, այդ երկու պատիժների կատարումը պետք է ապահովի համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկը: Այսինքն՝ տուգանքի, որոշակի

պաշտոն գբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ գրադարձից գրկելու, հանրային աշխատանքների կատարումը պետք է ապահովի պրոբացիայի ծառայությունը:

Պրոբացիայի ծառայությունն այն ինստիտուտն է, որը կերաշխավորի այլընտրանքային պատժատեսակների արդյունավետ և նպատակային կիրարկումը: Ընդ որում, նպատակային խնդիր է որպեսզի այլընտրանքային պատժատեսակներ և այլընտրանքային խափանման միջոցներ իրականացնող մարմինը չհանդիսանա ուժային կառուց և ենթակայական կապ չունենա ազատությունից գրկելու հետ կապված պատիժներ կատարող մարմնի հետ:

Ենելով պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների արդյունավետ և ամբողջական իրականացման, հնարավորինս բարձր որակի հատուկ մասնագիտական ծառայություններ մատուցելու նկատառումներից, ինչպես նաև ֆինանսական միջոցների սղությունից կամ դրանց տնտեսման նպատակահարմարությունից՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեությանն անհրաժեշտ է ներգրավել նաև հասարակական և առևտրային կազմակերպություններին, պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին և կամավորներին՝ նրանց պատվիրակելով պրոբացիայի ծառայության որոշակի գործառույթներ: Նման կարգավորման հնարավորություն է նախատեսվում «Ազատազրկման հետ չկապված միջոցների վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների» 16-րդ և 19-րդ կետերով (նման կարգավորում է նախատեսվում նաև նախկին ԽՍՀՄ անդամ պետություններում, օրինակ՝ Էստոնիայում):

Պրոբացիայի ծառայության որոշ գործառույթների կատարումը կարող է փոխանցվել այլ կազմակերպությունների՝ պրոբացիայի ծառայության կողմից կնքված համապատասխան պայմանագրի հիման վրա ընդունված << արդարադատության նախարարի իրամանով: Այդ կազմակերպություններն իրենց գործունեության ընթացքում դեկավարվում են նույն օրենսդրությամբ, ինչ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները: Նրանց համապատասխան ներկայացուցիչները և կամավորները կրում են նույն պարտականությունները և օգտվում են նույն իրավունքներից, ինչ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները:

Մասնավոր ոլորտի ներկայացուցիչների կամ կամավորների ներգրավումը պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացմանը չի բացառում պետության պատասխանատվությունը պրոբացիայի ծառայության գործունեության որակի համար:

Սերտ համագործակցելով արդեն իսկ գործող հասարակական և առևտրային կազմակերպությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կրթական հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, սոցիալական ծառայությունների հետ, պրոբացիայի ծառայությունը կարող է պատվիրակել վերջիններիս իրականացնելու սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրեր, որոնք ուղղված կլինեն հանցանք կատարած անձանց վերասոցիալականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը կարող են ներգրավվել նաև կամավորներ, որոնց հետ կնքվում է համագործակցության պայմանագիր, ինչպես օրինակ՝ Հատվիայում և Էստոնիայում: Տոկիոյի Կանոնների համաձայն՝ կամավորների ընտրությունը կատարվում է՝ հաշվի առնելով նրանց ունեցած վերաբերմունքը այն աշխատանքի նկատմամբ, որին նրանք ներգրավվելու են: Նրանք պետք է ապահովագրված լինեն իրենց պարտականությունները կատարելիս ստացած ֆիզիկական վնասվածքներից կամ պատահարներից: Կամավորները հիմնականում ներգրավում են այնպիսի աշխատանքներում, ինչպիսիք են. դատապարտյալներին օգնություն տրամադրել աշխատանք փնտրելիս, օգնել այլ կամավորներին ծառայություններին ներգրավվելու հարցում, ինչպես նաև գրագիտության հետ խնդիրներ ունեցող դատապարտյալների համար ծառայել որպես ուսուցիչներ և այլն:

Այլ կազմակերպությունների և կամավորների ակտիվ ներգրավումը պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը լայն կիրառումը Հայաստանի Հանրապետությունում կարող է որոշակի չափով լրիցել պրոբացիայի ծառայության ստեղծման առաջին փուլում նրա առջև ծառացած մի շարք խնդիրներ, որոնցից են տվյալ ոլորտում ֆինանսական միջոցների և կադրերի անբավարարության հարցը, ինչպես նաև կնպաստի ռեսուրսների ճիշտ տեղաբաշխմանն ու տնտեսմանը:

Հասարակական կազմակերպություններն ի թիվս այլ գործառույթների, կարող են օգտակար լինել նվազագույնը հետևյալ ոլորտներում.

ա. մատուցել սոցիալական ծառայություններ (օրինակ՝ ժամանակավոր կացարանի տրամադրում, խորհրդատվություն, ուղղորդում աշխատանքի հարցերում և այլն),

- բ. իրականացնել հանցավոր վարքի ուղղմանը նպաստող ծրագրեր,
- գ. զբաղվել համայնքային աշխատանքների համար հարմար աշխատատեղերի որոնմամբ,
- դ. կատարել հետազոտություններ,
- ե. կազմակերպել կամավորների կամ մենտորների (մեդիատոր կամ հաշտարար) աշխատանքը և այլն:

Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրներն իրականացնելու նպատակով, այլ պետական մարմինների հետ նշված կառուցի համագործակցությունը պետք է ենթադրի նվազագույնը համագործակցություն հետևյալ մարմինների հետ և պետք է հստակ ամրագրվի օրենսդրությամբ. << կրթության և գիտության, << առողջապահության, << սպորտի և երիտասարդության, << մշակույթի, << աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարություններ: Այն իր հերթին պետք է ներառի նաև համագործակցություն տեղական ինքնակառավարման մարմինների, սոցիալական ծառայությունների, վերականգնողական կենտրոնների, խնամատար հաստատությունների, զբաղվածության գործակալությունների, կրթական հաստատությունների հետ:

5) Պրոբացիայի ծառայության կառուցվածքը, անձնակազմը, կառավարման որոշակի առանձնահատկություններ. Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ծառայության կառավարման լիազորությունները պետք է վերապահվեն << արդարադատության նախարարության համակարգում գործող պետական ոչ առևտրային կազմակերպության ղեկավարին, որին պաշտոնում նշանակելու և պաշտոնից ազատելու լիազորություն պետք է ունենա << արդարադատության նախարարը: Ծառայությունը կունենա կենտրոնական մարմին և տարածքային ստորաբաժանումներ (<< վարչատարածքային բաժանմանը համապատասխան), որոնց մեջ, ելնելով աշխատանքային ծավալից, առանձնահատկություն կունենա Երևան քաղաքը (ստորաբաժանման ղեկավարը կունենա երեք տեղակալներ): Ծառայության, այդ թվում՝ կենտրոնական մարմնի, կառուցվածքը կրիսի իրականացվելիք խնդիրներից (ծառայության կառուցվածքը բերված է հավելված 1-ում):

« պրոբացիայի ծառայության տարածքային ստորաբաժանումները պետք է ստեղծվեն յուրաքանչյուր մարզում և Երևան քաղաքում, մարզերում մարզային ստորաբաժանումը կունենա նստավայրեր տարբեր համայնքներում (նպատակահարմար է նստավայրերը լինեն 40 համայնքներում): Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանման գործունեությունը պետք է կառավարվի և վերահսկվի Պրոբացիայի կենտրոնական մարմնի կողմից: Յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանում (մասնավորապես տարածքային ստորաբաժանման ղեկավարը) պետք է պատասխանատու լինի ստորաբաժանման տարբեր գործառույթների ղեկավարումն իրականացնելու համար: « արդարադատության նախարարության պրոբացիայի ծառայությունը պետք է պատասխանատու լինի պրոբացիայի ծառայության համընդհանուր կառավարման համար: Պրոբացիայի գործակալության գործառույթները հիմնականում պետք է իրականացվեն պարբերական հաշվետվություններ մշակելու և ստուգումներ իրականացնելու միջոցով:

Աշխատակազմի առումով գրեթե բոլոր ծառայությունները եռաստիճան համակարգ ունեն. ղեկավարություն, պրոբացիոն աշխատակիցներ և վարչակազմ: Պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների մեջ կարող են ներգրավվել նաև աշխատանքային այլ խմբեր: Նախ, հատուկ պարտականություններով պրոբացիոն աշխատակիցներ, ովքեր ապահովում են վերահսկողության իրականացումը:

Էլեկտրոնային վերահսկողության բաժինը պետք է կազմակերպվի պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական մարմնում՝ ամբողջ հանրապետության համար (մեկ պահախմբով, երկու ծառայողով և 4 հերթափոխով):

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետությունը ուղղակիորեն կախված է նաև անձնակազմի ճիշտ թվաքանակից, որի հաշվարկման համար ճիշտ ուղեցույց կարող է հանդիսանալ ծառայության կենտրոնական մարմնի խնդիրների և տարածքային մարմիններում ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթների համար կադրային ռեսուրսների ճիշտ հաշվարկը: Այս տեսանկյունից պրոբացիոն բնույթի աշխատանքների համար գործերի լավագույն քանակը մեկ աշխատակցի համար որոշելու չափազանց կարևոր հարց է, որի ժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ բոլոր հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ միատեսակ վերահսկողություն չի իրականացվում և կարևորություն տալ պրոբացիայից ազատ արձակվելուն մոտ ժամանակահատվածին: Միջազգային փորձի համաձայն՝ մեկ աշխատակցի

Վերահսկողության ներքո եղած պրոբացիոն գործերի քանակը (մեկ աշխատակցի հաշվով թվաքանակի սահմանումը) տատանվում է 40-ից մինչև 70-ը: Այս իսկ պատճառով կարևոր է սահմանել պրոբացիայի ենթակա հանցագործություն կատարած անձանց համար հստակ դասակարգում և գործերի կառավարման համակարգ: Մոդելային համակարգը ներառում է դասակարգում, որտեղ կա նաև «աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդել: «Աշխատանքի ծավալը» որոշելու մոդելը հիմնված է գործերի տարբերակման վրա:

Ենելով ծառայության ընդհանուր խնդիրների և մեկ աշխատակցի կողմից իրականացվող գործառույթների համար միջինում 50 գործ չափանիշից՝ << պրոբացիայի ծառայության ընդհանուր անձնակազմը կկազմի մոտ 220 անձ:

Այլ երկրների փորձը ցուց է տալիս, որ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները հիմնականում քաղաքացիական ծառայողներ են, ովքեր պետք է համապատասխանեն սահմանված պահանջներին: Ինչ վերաբերում է կրթական չափանիշներին, ապա աշխատակիցները պետք է սոցիալական գիտությունների, մանկավարժության կամ իրավաբանության, հոգեբանության ոլորտում բակալավրի կոչում ունենան: Կան երկրներ (Իռլանդիա և Ֆրանսիա), որտեղ աշխատակիցները պետք է նաև աշխատանքային փորձ ունենան, սակայն նման ցենզ սահմանելը Հայաստանի դեպքում նպատակահարմար չէ: Շատ հաճախ աշխատանքի անցնելուց հետո աշխատակիցները նախապատրաստական դասընթացների են մասնակցում, որպեսզի ավելի ծանոթ լինեն աշխատանքներին, որոնց պետք է մասնակցեն: Արդարադատության նախարարության կամ բանտային համակարգի կողմից հաճախ կազմակերպվում են ուսումնական հատուկ դասընթացներ կոնկրետ աշխատանքներ կատարելու համար: Այդպիսիք են, օրինակ թմրանյութերի կամ ալկոհոլի օգտագործման դեմ տարվող աշխատանքները:

Պրոբացիայի ծառայությունում պետք է աշխատեն անչափահասների գործերով վերապատրաստումներ անցած առանձին մասնագետներ, որոնք պետք է զբաղվեն անչափահասների առնչությամբ պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների իրականացմամբ: Անչափահասների գործերով պետք է ներգրավվեն նաև հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝ պրոբացիոն բնույթի ծրագրերում անչափահաս օրինախախտների սոցիալական, հոգեբանական, իրավական և մտավոր ծրագրային առանձնահատկություններից ելնելով:

Պրոբացիոն գործառույթների իրականացման արդյունավետ մոնիթորինգի եղանակ է նաև ազգային տեղեկատվական համակարգի կազմակերպումը ու ցանցի հիմնադրումը: Նման տեղեկատվական համակարգի միջոցով կառավարումը կարող է հիմնվել շահառուների վերաբերյալ տեղեկատվությունը հավաքագրելու և վերլուծելու համակարգչային եղանակի վրա, այնպես, որ յուրաքանչյուր հաշվետու ժամանակահատվածի վերջում << արդարադատության նախարարության տվյալների թարմացված լինի, ինչն էլ հիմք կհանդիսանա պրոբացիայի քաղաքականության վերաբերյալ որոշումներ ընդունելու և պրոբացիայի ծառայությունը կառավարելու համար:

Համապատասխան տվյալների համակարգը կարող է կարևոր հենայուն ծառայել ծառայության վարչարության համար, այդ իսկ պատճառով մուտքեր կատարելու և յուրաքանչյուր մուտքի համար տվյալի կամ աղբյուրի, հանցագործություն կատարած անձի գրանցված տվյալների մեջ ներառվելիք տեղեկության տեսակի տարբերակման պարտականության իրագործումը պետք է լավ մշակվի և ենթարկվի խիստ կանոնների: Նախատեսվում է տվյալ «աշխատանքային գործիքի» ներդրմամբ սահմանել և իրագործել քաղաքականություն ու ընթացակարգ, որոնք կապահովեն հստակեցված, թարմացված տեղեկությունների առկայություն, որոնց պահպանումը կկատարվի անհատական տվյալների պաշտպանության մասին օրենսդրությամբ սահմանված կանոններին համապատասխան:

Համակարգը պետք է հագեցած լինի տեխնիկական երաշխիքներով, որոնք կապահովեն տեղեկատվության հասանելիությունն ու դրա սահմանափակումը: Պետք է սահմանվի այն պետական հաստատությունների ցանկը, որոնց տեղեկությունները կարելի է տրամադրել: Տեղեկատվության պահպանման տևողությունը և դրա ոչնչացման մեթոդները պետք է հստակ կերպով սահմանվեն, ինչպես նաև պետք է նշանակվի այդ գործողությունների համար պատասխանատու անձը: Սա նշանակում է, որ դատարանի կողմից պրոբացիայի ծառայության ուղղորդված յուրաքանչյուր անձի տվյալները պետք է գրանցվեն «գրանցամատյանի» առանձին բաժնում: Հավաքագրված և վերլուծության ենթարկված տվյալներն ու վիճակագրությունը հիմք կծառայեն ռացիոնալ քաղաքականության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու և առանձին դեպքերում առանց ազատազրկման միջոցառումների արդյունավետ իրականացման համար:

Միաժմանակ, համակարգը պետք է ունենա համագործակցային տեխնիկական հնարավորություններ քրեակատարողական հիմնարկներում օգտագործվող համակարգչային համապատասխան «աշխատանքային գործիքի» հետ (նկատի ունենալով նույն նախարարության համակարգում լինելը՝ սպասարկման և երաշխիքային տեսանկյունից նպատակահարմար է համակարգչային բազան լինի նույն հենքով):

Ծառայության թափանցիկության և հասարակական մոնիթորինգի հնարավորության նպատակով կատեղծվի նաև հասարակական կազմակերպություններից ձևավորված հասարակական վերահսկողության խումբ կամ համապատասխան լիազորություններով կօժտվի << արդարադատության նախարարի կողմից հաստատված և այսօր քրեակատարողական հիմնարկներում գործող նույնանման խմբին:

6) Պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորման առանձնահատկություններ. Պրոբացիայի ծառայության գործառույթների իրականացումն ու նպատակների իրագործումը տեսականորեն և գործնականում անհնարին կլինի, եթե պրոբացիայի ծառայությունները չունենան դրանց համար նախատեսված ֆինանսական միջոցներ:

Այլ երկրների փորձը ցուց է տալիս, որ մի շարք երկրներում պրոբացիայի ծառայությունները ֆինանսավորում ստանում են արդարադատության նախարարության կողմից: Սա, ըստ էության գործում է այն երկրներում, որտեղ պրոբացիայի ծառայությունները գործադիր իշխանության համակարգի մաս են կազմում (օրինակ՝ Ավստրիայում պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորման 87%-ը ստացվում է Արդարադատության նախարարությունից, սակայն 3,2%-ը շրջաններից, իսկ մնացած մասը տեղական իշխանություններից և հանրային ծառայություններից): Շոտլանդիայում պրոբացիայի ծառայության ֆինանսավորումն ապահովում է գործադիր իշխանությունը, իսկ ահա Շվեյցարիայում գոյություն ունեն տարատեսակ կազմակերպություններ, որոնք կատարում են ծառայությունների ֆինանսավորումը: Հատկանշական է, որ բազմաթիվ Եվրոպական պետություններում (ինչպիսիք են՝ Ավստրիան, Բուլղարիան, Չեխիան, Ռումինիան, Անգլիան, Հունգարիան և այլն) օգտագործում են Եվրամիության տրամադրած ֆինանսական միջոցները: Պրոբացիայի ծառայությունները կարող են ֆինանսավորում ստանալ նաև դատական իշխանությունից կամ պետական մարմիններից բացի այլ աղբյուրներից: Սրա լավագույն օրինակը Հոլանդիան է, որտեղ պրոբացիայի

ծառայությունը կարող է ֆինանսավորում ստանալ առևտրային կազմակերպություններից: Մյուս հատկանշական օրինակը վերաբերում է Բուլղարիային և Ռումինիային, որտեղ պրոբացիայի ծառայության բյուջեն առանձնացված է դատական և բանտային համակարգի բյուջեներից, սակայն ինքնուրույն բնույթ չի կրում¹²:

Ծառայության կազմակերպարավական տեսակը ՊՈԱԿ լինելու հանգամանքն ինքնին ենթադրում է վերջինիս պետական ֆինանսավորում՝ պետական բյուջեի միջոցների հաշվին: Սակայն այն չի սահմանափակի նաև արտաքրութետային միջոցներ ունենալու հնարավորությունը: Նմանօրինակ լուծման պարագայում կլուծվի նաև օրենքով չարգելված կարգով ֆինանսավորում ստանալու և բյուջետային ծախսերը թեթևացնելու խնդիրները: Նշված արտաքին ֆինանսական ռեսուրսները տնօրինելու միջոցով, կարող է լուծվել նաև ՊՈԱԿ-ի կողմից տարբեր հասարակական կազմակերպություններին պրոբացիայի որոշ գործառույթներ պատվիրակելու և նրանց ֆինանսավորելու խնդիրը:

Ստորև ներկայացվող աղյուսակ 1-ում բերված են ներկայիս << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումում առկա և պրոբացիայի ապագա ծառայությանն անհրաժեշտ նյութատեխնիկական կամ այլ հիմնական ռեսուրսների համեմատականը (հաշվարկը՝ բյուջետային նույն հոդվածային չափանիշներից ելնելով):

Աղյուսակ 1.

C/h	Նյութատեխնիկական կամ այլ ռեսուրսը	Ներկայիս <<ԱՆ քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանում	Ապագա պրոբացիայի ծառայություն
1	Հաստիքային միավորները	83 (8-ը կենտրոնական մարմնում, 21-ը Երևանում, իսկ 54-ը մարզերում)	210 (55-ը կենտրոնական մարմնում, 35-ը Երևանում, իսկ 120-ը մարզերում)
2	Տարածքային ստորաբաժանումները	17 (10-ը՝ մարզերում, 7-ը՝ Երևանում)	13 (10-ը մարզերում, 3-ը՝ Երևանում)
3	Նստավայրերը	39-ը՝ մարզերում և 2-ը՝ Երևանում (փաստացի են,	40՝ մարզերում, 1-ը՝ Երևանում՝ կենտրոնական

¹² European Probation Service Systems, a comparative overview by Anton van Kalmthout and Ioan Durnescu

		միայն երկուսն են << ԱՆ հաշվեկշռում)	մարմնի և Երևանի տարածքայինի համար
4	Տրանսպորտային միջոցները	11 մարդատար (դուրսգրման ենթակա)	26 մարդատար, 1 ավտոբուս, 1 միկրոավտոբուս
5	Համակարգչային ապահովումը	25 համակարգիչ, 2 պատճենահանող սարք, 1 սկաներ (բոլորը դուրս գրման ենթակա)	170 համակարգիչ, 15 պատճենահանող սարք, 15 սկաներ, 1 սերվեր
6	Հիմնական ծախսերի բյուջետային ապահովումը	Ընդհանուր՝ մոտ 200 000.0 հազ. դրամ	Ընդհանուր՝ մոտ 600 000.0 հազ. դրամ

<< արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման հաստիքային միավորների թվաքանակը (83 հաստիքային միավոր) այսօրվա խնդիրների հետ համեմատ բավարար չեն, իսկ պրոբացիայի ծառայության ստեղծման՝ խնդիրների ավելացման կապակցությամբ այն կինհի խիստ անբավարար: Նախատեսվում է, որ ծառայության հաստիքային միավորների ողջամիտ թվաքանակը կկազմի 200-ը (այն բերված է հավելված 3-ում): Որպես ելակետային ցուցանիշ հիմք է ընդունվել մինչդատական վարույթում, դատական քննության ընթացքում և հետ դատական շրջանում կալանավորված և դատապարտված անձանց ընդհանուր թիվը, որը 2013թ. մարտի 1-ի դրությամբ կազմել է 4716 մարդ (այդ թվում՝ զեկույցների առումով), ինչպես նաև << արդարադատության նախարարության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման վարույթում նոյն օրվա դրությամբ առկա ընդհանուր դատապարտյալների թիվը՝ 1757 գործ (որոնցից պատիժներ՝ 909, վերահսկողություն՝ 954, որոնք կարող են նոյն դատապարտյալի առումով մեկտեղվել՝ 106 դեպքով): Աշխատողների թվաքանակի հաշվարկը կատարված է պրոբացիոն աշխատողների թիվը հարաբերակցած 5000 դատապարտյալի կամ մինչդատական վարույթում և դատական քննության ընթացքում գտնվող անձանց հաշվով, ինչպես նաև պրոբացիայի՝ այլընտրանքային պատժի դատապարտված և վերահսկողության տակ գտնվող անձանց ենթադրյալ՝ 4000 (ներկայիս այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների կողմից համաներմանը ոչ հաջորդիվ ժամանակահատվածում վարույթ է ընդունվել ավելի, քան 2600 գործ, և դրան ավելացվել է քրեակատարողական

հիմնարկներից դեպի պրոբացիայի ծառայություն «հոսող» գործերի քանակը՝ մոտ 1500) թվին՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ պրոբացիոն մեկ աշխատող նման գործառութային ծանրաբեռնվածությամբ կարող է արդյունավետ աշխատել առավելագույնը 40 դեպքով:

Պետության կողմից մեկ ծառայողի (սոցիալական աշխատող կամ հոգեբան կամ պրոբացիոն բնույթի աշխատող) ծախսը կկազմի տարեկան մոտ 2400.0 հազ. դրամ (210.0 հազ. դրամ միջին ամսական աշխատավարձի դեպքում), իսկ ամբողջ անձնակազմի համար այն տարեկան կկազմի 504000.0 հազ. դրամ՝ ներառյալ հարկային պարտավորությունները և պարտադիր այլ վճարները:

Գրասենյակային ապահովման (այդ թվում նաև՝ տարածքային գրասենյակների) հարցն ամբողջությամբ խնդրահարույց է, քանի որ այսօրվա դրությամբ << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանման համար նախատեսված շենք շինություններ չկան (բացի իջևանի գրասենյակից): Դա իր հերթին ենթադրում է, որ պրոբացիայի ծառայության տարածքային գրասենյակները պետք է ստեղծվեն կամ տրամադրվեն կառավարության կողմից կամ վարձակալվեն: Մարզային ստորաբաժանումների մոտ 40 գրասենյակները վարձակալելու դեպքում ֆինանսական ծախսը կկազմի մոտ՝ 25.0 հազ. դրամ * 12 * 40 գրասենյակ = 12000.0 հազ. դրամ:

Ծառայության կենտրոնական մարմնում կամ յուրաքանչյուր պրոբացիոն աշխատող կամ հոգեբան իր աշխատանքային պարտականությունների կատարման համար պետք է ունենա համակարգիչ (հաշվարկված չեն Էլեկտրոնային վերահսկողության իրականացման համար անհրաժեշտ Էլեկտրոնային տեխնիկայի ձեռք բերման և սպասարկման ծախսերը՝ նկատի ունենալով այն, որ դրանք կիրականացվեն հետագա արտաքյուղետային կամ դոնորների միջոցների հաշվին), իսկ տարածքային յուրաքանչյուր ստորաբաժանում ավտոմեքենա (կասկածյալի հիմնարկ կամ տուժողի և/կամ դատապարտյալի տուն, աշխատանքի/հուսման վայր մեկնելու, նրա կենցաղային, ընտանեկան, աշխատանքային պայմաններին ծանոթանալու ու վերլուծելու նպատակով): Հետևաբար, համակարգիչ ձեռք բերելու արժեքը կկազմի 220.0 հազ դրամ * 170 հատ = 39600.0 հազ. դրամ, համակարգիչների հետ առնչվող այլ սարքավորումների և գրենական պիտույքների ձեռքբերման և սպասարկման ծախսերը՝ տարեկան մինչև 10.0 մլն.դրամ: Ավտոմեքենաների ձեռքբերման ծախսերը կկազմեն նվազագույնը 6000.0 հազ. դրամ * 27

հատ = 162000.0 հազ. դրամ, ինչպես նաև մեկական ավտոբուսն ու միկրոավտոբուսը՝ համապատասխանաբար մոտ 14 և 10 մլն դրամ, իսկ մեքենաների տարեկան սպասարկման ծախսը կկազմի առնվազն 20.0 մլն.դրամ:

Այսպիսով, ելնելով վերոգրյալից, չանդրադառնալով ծախսերի մյուս տեսակների բովանդակային մեկնաբանմանը, ինչպես նաև հիմք ընդունելով << կառավարության 2004թ. սեպտեմբերի 23-ի թիվ 1536-Ն, 2004թ. դեկտեմբերի 12-ի թիվ 1956-Ն, 2005թ. փետրվարի 17-ի թիվ 194-Ն, 2005թ. ապրիլի 28-ի թիվ 629-Ն և 2005թ. դեկտեմբերի 29-ի թիվ 2335-Ն որոշումները, պրոբացիայի ծառայության պահպանման տարեկան ընդհանուր ծախսը կկազմի մոտ 840 000.0 հազ. դրամ, այդ թվում

ա. աշխատավարձ և դրան հավասարեցված վճարումներ՝ 504 000.0 հազ. դրամ,

բ. գրասենյակների վարձակալություն՝ 12 000.0 հազ. դրամ,

գ. վարչական սարքավորումների (համակարգչային տեխնիկա) ձեռքբերում՝ 39 600.0 հազ. դրամ,

դ. տրանսպորտային միջոցների ձեռքբերում՝ 162 000.0 հազ. դրամ,

ե. գործուղումներ՝ 1 000.0 հազ. դրամ,

զ. տրանսպորտային նյութեր՝ 24500.0 հազ. դրամ,

է. կապի ծառայություն՝ 15000.0 հազ. դրամ,

ը. Էներգետիկ, ջեռուցման, կոմունալ ծառայություններ՝ 17500.0

թ. մեքենաների և այլ սարքավորումների ընթացիկ նորոգում և պահպանում՝ 5000.0 հազ. դրամ,

ժ. համակարգչային ծառայություններ՝ 5000.0 հազ. դրամ,

Ժա. ապահովագրական ծախսեր՝ 2000.0 հազ. դրամ,

ԺԲ. կահույք և օդորակիչներ՝ համապատասխանաբար 28000.0 հազ. և 12000.0 հազ. դրամ,

ԺԳ. չհաշվարկված և չնախատեսված այլ ծախսեր՝ 12 400.0 հազ. դրամ:

Դա այն դեպքում, երբ մոտ 240000.0 հազ. դրամը լինելու է մեկանգամյա ծախս¹³՝ նկատի է առնվում ավտոմեքենաների և համակարգչային տեխնիկայի ձեռք բերման համար նախատեսված ծախսերը: Այսինքն՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեությունն

¹³ Ինչպես նշվել է, տվյալ հաշվարկը չի ներառում էլեկտրոնային մոնիթորինգի ծախսերը

ընդհանրապես ապահովելու համար անհրաժեշտ է լինելու մոտ 600000.0 հազ. դրամ (այսինքն՝ պրոբացիայի տակ գտնվող անձի վրա կատարվելիք ծախսը ենթադրյալ 4000 անձի դեպքում կազմելու է տարեկան 150.0 հազ. դրամ կամ օրական մոտ 410 դրամ):

Արդյունքում՝ պրոբացիայի ծառայության գործունեության ծախսը մոտ երեք անգամ թանկ է, քան այսօրվա՝ այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների ծախսը: Սակայն դրա փոխարեն, պրոբացիայի ծառայությունն ունենում է մոտ երեք անգամ ավելի գործառույթներ, միաժամանակ գործունեության անհամեմատ լավ որակ՝ լիարժեք հագեցված կառուցի ու մոտ փոքր ինչ ավելի վարձատրություն ստացող աշխատողների առկայությամբ: Իսկ ամենակարևոր ձեռքբերումը դա ֆինանսական միջոցների բավականաչափ տնտեսումն է, որը գոյանում է ազատությունից զրկելու ձևով պատժի դատապարտված անձանց թվաքանակի շեշտակի կրճատմամբ (նման հաջողություն վերջին երկու տարում գրանցել է նույնիսկ Ռուսաստանի Դաշնությունը, որը երկրորդն էր աշխարհում ազատազրկվածների թվաքանակով):

ԳԼՈՒԽ 4. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԻ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ պրոբացիայի ծառայություններն օժտված են ավելի, քան երկու տասնյակ տարաբնույթ գործառույթներով՝ սկսած հանցավորության նվազեցման նեղ մասնագիտական ծրագրերից, տուժողների վերականգնումն ապահովող ծրագրերից, մինչև ազատված նախկին դատապարտյալներին տարբեր ծառայությունների մատուցումը:

Պրոբացիայի գործունեության հիմնական շրջանակն ընդհանրապես ներառում է նվազագույնը հետևյալը.

ա. Վարույթն իրականացնող և հանցանք կատարած անձի առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող այլ մարմիններին տարբեր փուլերում համապարփակ տեղեկատվության տրամադրում (զեկուցի տեսքով), այդ թվում՝ սոցիալական հարցումների կամ նախքան դատավճորի իրապարակումը զեկուցների ներկայացում,

բ. պրոբացիոն բնույթի «պատիժների» կամ «պայմանների» կատարման նկատմամբ վերահսկողություն,

գ. պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, դատավճորի կատարման հետաձգման, պայմանական ազատման ժամանակ, ինչպես նաև այլ հիմքերով պատժից ազատված

անձի նկատմամբ վերահսկողություն (եթե օրենքով նախատեսված է պատժի կրման հնարավորությունը),

դ. թմրամոլների կամ գինեմոլների համար ոչ հարկադիր բուժման ծրագրերի կամ այլ տեսակի հանցագործություն կատարած անձանց համար նախատեսվող վերականգնողական ծրագրերի, հատուկ միջոցառումների իրականացում (կրթական, մշակութային, սոցիալ-հոգեբանական),

ե. հանցանք կատարած անձանց ուղղորդում, վերահսկողություն և աջակցություն քրեական վարույթի ողջ ընթացքում,

զ. հանրային աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողությունը և դրանց կազմակերպումը,

է. մեղադրյալի և տուժողի հաշտեցում (մեղիացիա),

ը. ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների և խափանման միջոցների կիրառման ապահովումը, սոցիալական, կրթական, մշակութային, հոգեբանական ծրագրերի իրականացում՝ հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով վարույթի ողջ ընթացքում, ինչպես նաև ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժը կրելու ընթացքում,

թ. դատապարտյալների գնահատում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացնելիս,

ժ. անհատական պլանի մշակման համար մասնագիտական խորհրդատության տրամադրում քրեակատարողական ծառայությանը,

ժա. ներման հարցերով խորհրդատվական գեկույցների ներկայացում,

ժբ. էլեկտրոնային մոնիթորինգ,

ժգ. պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց օժանդակության տրամադրում:

Տարբեր երկրներում պրոբացիայի ծառայության հիմնադրման և զարգացման հետ միասին պրոբացիայի ծառայություններն ընդլայնում են իրենց լիազորությունները՝ ընդգրկելով նոր գործառույթներ՝ սկսած այլընտրանքային պատիժների կատարումից և մեղիացիայից, մինչև քրեական գործերով մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանավորմանն այլընտրանք հանդիսացող խափանման միջոցների կիրառման

ապահովումը (հսկողության հանձնելը, տնային կալանք): Չնայած լիազորությունների այդ տարբեր շրջանակներին, ներկայում գրեթե բոլոր երկրներում պրոբացիայի ծառայության գործառույթները իրականացվում են ոչ ուժային կառուցների կողմից և հիմնականում պրոբացիայի հետևյալ չորս փուլերով:

- ա. մինչդատական,
- բ. դատական,
- գ. պենսիտենցիար,
- դ. հետպենսիտենցիար:

Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների և գործառույթների շրջանակը պետք է ընդգրկի՝

ա. մինչդատական փուլում՝ խափանման միջոցի ընտրության նպատակով մինչդատական գեկուցի պատրաստում և կալանավորմանն այլընտրանք խափանման միջոցներից տնային կալանքի և հսկողության իրականացում,

բ. դատական փուլում՝ մինչև պատժի նշանակելը գեկուցի տրամադրում և մերիացիա,

գ. պենսիտենցիար փուլում՝ այլընտրանքային պատիժների կատարում, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում փորձաշրջանի կազմակերպում և իրականացում, վերականգնողական աշխատանքներ, պատժից ազատված անձի վարքի վերահսկողություն, պատիժը հետաձգված անձանց նկատմամբ վերահսկողություն, ազատազրկման տեսքով պատժի կրման ընթացքում պատժի անհատական պլանավորմանն աջակցություն, դատապարտյալի վարքի պարբերական գնահատում, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման նպատակով գեկուցների տրամադրում, ներման խնդրագրերով գեկուցների տրամադրում,

դ. հետպենսիտենցիար փուլում՝ դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին գեկուցի ներկայացում:

1) Մինչդատական փուլում պրոբացիայի բնութագիրը. Մինչդատական պրոբացիան իրենից ենթադրում է քրեական գործի մինչդատական քննության ընթացքում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում այլ երկրների պրոբացիայի ծառայությունների կողմից հիմնականում իրականացվում է՝

- ա. մեղադրյալի վերաբերյալ գեկուցի պատրաստում,
- բ. այլընտրանքային խափանման միջոցների իրականացում,
- գ. ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,
- դ. օժանդակություն և աջակցություն, ինչպես նաև սոցիալական ծրագրերի իրականացում՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով:

Նախատեսվում է, որ Հայաստանում պրոբացիայի ծառայությունը մինչդատական փուլում պետք է պատրաստի մեղադրյալի վերաբերյալ գեկուցներ և իրականացնի այլընտրանքային խափանման միջոցներ:

Պրոբացիայի ծառայությունների դերակատարության մեջ կենտրոնական դեր են զբաղեցնում դատարանի կամ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի համար պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից պատրաստված գեկուցները, որոնք այդ մարմինների կողմից հաշվի են առնվում որոշումներ կայացնելիս: Այս գեկուցները խորհրդատվական բնույթի են և դրանք հաշվի առնելը վերը նշված մարմինների համար պարտադիր պայման չէ, վերջիններս ազատ են որոշումներ կայացնելիս: Զեկույցը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է լինի օբյեկտիվ, իրական ու անկողմնակալ, պետք է բխի կասկածյալի կամ մեղադրյալի և տուժողի շահերից ու ներառի կասկածյալի կամ մեղադրյալի վարքագծի պոտենցիալ փոփոխության և սոցիալական վերահսկողություն մասին տեղեկատվություն¹⁴: Զեկույցներ ներկայացնելու պարտականությունը նախատեսված է նաև Տոկիոյի Կանոններով¹⁵: Կանոնների համաձայն՝ հաշվետվությունը դատական մարմիններին ներկայացնում են դրա համար իրավասու մարմիններն ու պաշտոնյաները: Այն պետք է սոցիալական տեղեկություն ու խորհրդատվություն պարունակի ինչպես դատապարտյալի, այնպես էլ դատավարության վերաբերյալ:

Մինչդատական փուլում դատախազը կամ դատավորը կարող են գրավոր դիմել պրոբացիայի ծառայությանը՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի վերաբերյալ մինչդատական գեկուց տրամադրելու համար: Դատախազի կամ դատավորի գրավոր դիմումը պետք է ներկայացվի պրոբացիայի ծառայության պետին, որն էլ, ըստ սահմանված կարգի, պետք է հանձնարարի համապատասխան ստորաբաժնմանը (կամ աշխատակցին) պատրաստել

¹⁴ [Handbook on Probation Services, Guidelines for Probation Practitioners and Managers, Jon Klaus](#)

¹⁵ [UN Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures](#)

մինչդատական գեկոյց, որը պետք է կցվի քրեական գործին (միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցոյց է տալիս, որ ընդհանուր մոտեցումներով հանդերձ՝ յուրաքանչյուր երկիր ունի իր լուծումները և հատկանիշները, տվյալ գործառույթի նկարագրությունը հիմնված է ոչ թե մեկ, այլ մի քանի երկրների (Հունգարիա, Էստոնիա, Լատվիա, Դանիա) փորձից վերցված առանձին տարրերի վրա):

Մինչդատական գեկոյցը պետք է տրամադրվի այն քրեական գործերով, որոնց դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պատրաստվում է դիմել դատարան՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց նշանակելու միջնորդությամբ: Այն պետք է պարտադիր լինի անչափահասների ցանկացած գործով (այս մասին առավել մանրամասն կխոսվի համապատասխան բաժնում): Մինչդատական գեկոյցը տրվում է դատարանի պահանջով, որի նպատակը դատավորի կողմից որոշում կայացնելուց առաջ հանցագործություն կատարած անձի մասին տեղեկություն ունենալն է, ինչն էլ հաշվի է առնվում որոշում կայացնելիս: Զեկույցում պարունակվող տեղեկատվությունը ստացվում է ինչպես անմիջականորեն կասկածյալի կամ մեղադրյալի՝ հարցազրույցների միջոցով, այնպես էլ նրա ընտանիքից, համայնքից, ոստիկանության աշխատակիցներից կամ սոցիալական ծառայություններից: Տեղեկությունը վերաբերվում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձին, աշխատունակությանը և աշխատանքային պատմությանը, կրթությանը, սոցիալական, գույքային և ընտանեկան դրությանը, առողջությանը, որոշակի հակումներին, հնարավոր կախվածություններին, նախասիրություններին, հանցագործության մանրամասներին, գործադրված բռնության մանրամասներին, հանցանքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքին և այլն: Այն սովորաբար ավարտվում է եզրափակիչ դրույթներով, որտեղ կենտրոնական դեր ունեն դատավճոի վերաբերյալ առաջարկություններն ու երաշխավորագրերը: Այն պատրաստելիս պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է առաջնորդվի սահմանված չափորոշիչներով: Անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալու համար, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը կարող է հանդիպել և գրուցել ինչպես կասկածյալի կամ մեղադրյալի, այնպես էլ, նրա հարազատների, բարեկամների և ընկերների, ինչպես նաև կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ կապ ունեցող այլ անձանց հետ: Անձի վերաբերյալ օբյեկտիվ պատկերացում կազմելու համար, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը կարող է դիմել այն հաստատություններին, որտեղ սովորել և աշխատել է անձը, տեղական ինքնակառավարման մարմիններին,

ինչպես նաև այլ մարմինների, որոնք կարող են բնութագրական տեղեկություններ տրամադրել նրա վերաբերյալ:

Զեկույցի արժանահավատությունը երաշխավորելու նպատակով, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է հիմնավորի զեկույցում ներկայացված տեղեկատվությունը և փաստերը:

Հաշվի առնելով այն, որ մինչդատական զեկույցը ներկայացվում է դիմող մարմնին և այն ներառում է քրեական գործի նյութերում՝ դատախազի կողմից մինչդատական զեկույցը պետք է օգտագործվի կասկածյալի կամ մեղադրյալի անձի վերաբերյալ օբյեկտիվ պատկերացում կազմելու, համապատասխան խափանման միջոց ընտրելու և մեղադրական եզրակացությունը կազմելու համար:

Դատարանը կարող է դիմել պրոբացիայի ծառայությանը՝ ներկայացնել նոր մինչդատական զեկույց կամ լրացնել քրեական գործի նյութերում արդեն իսկ առկա զեկույցը: Դատարանի կողմից մինչդատական զեկույցն օգտագործվում է խափանման միջոց նշանակելիս՝ անձի վերաբերյալ համակողմանի և օբյեկտիվ պատկերացում ունենալու, ինչպես նաև անձի վտանգավորության աստիճանի և ռեցիդիվի ռիսկի վերաբերյալ գնահատական ունենալու համար:

Հաշվի առնելով զեկույցում ներկայացված անձի բնութագիրը՝ դատարանը կարող է նաև սահմանել պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող լրացուցիչ միջոցներ, որոնք կնպաստեն անձի ուղղմանը, վերասցիալականացմանը և վերադարձմանը հասարակություն:

Ներկայիս << քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կալանավորմանն այլընտրանքային խափանման միջոց միայն գրավն է: << ապագա քրեական դատավարության օրենսգրքի հայեցակարգով ամրագրված է կալանավորման, որպես խափանման միջոցի կիրառման սահմանափակման անհրաժեշտությունը: Նախագծի հիմնական բնութագրական գծերից մեկը խափանման միջոցների շրջանակի ընդլայնումն է: Կալանավորման և այլընտրանքային խափանման միջոցների հստակ նշումը, նոր այլընտրանքային խափանման միջոցների (ոստիկանությունում հաշվառվելը, տնային կալանքը) սահմանումը, ինչպես նաև գրավը որպես ինքնուրույն խափանման միջոց նախատեսելը պետք է նպաստեն իրավակիրառ պրակտիկայում անհիմն կամ հարկադրված կալանավորումների թվի կրճատմանը:

Կալանավորումը մեղադրյալի նկատմամբ կարող է ընտրվել միայն այն դեպքում, եթե խափանման մյուս միջոցները չեն կարող ապահովել կամ երաշխավորել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը և հանրային շահերի համաչափ պաշտպանությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը որպես կալանավորմանն այլընտրանքային խափանման միջոցներ նախատեսում է տնային կալանքը, ոստիկանության հսկողությանը հանձնելը և գրավը: Այս մոտեցումը վերանայման կարիք ունի՝ ՀՀ-ում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման և երկրում իրականացվող քրեադատավարական բարեփոխումների, ինչպես նոր՝ վերականգնողական արդարադատության համատեքստում ոստիկանության հսկողության հանձնելը՝ այլընտրանքային խափանման միջոցի կիրառումը պետք է նախատեսվի իրականացնել պրոբացիայի ծառայության կողմից: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ մի շարք երկրներում հենց պրոբացիայի ծառայությունն է իրականացնում նման խափանման միջոցը (այդ երկրներից են օրինակ՝ Իտալիան, Ֆրանսիան, Լեհաստանը, Կատալոնիան):¹⁶:

Նոր քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանվող կալանավորում խափանման միջոցին այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու դեպքում, հասարակությունում տվյալ մեղադրյալի վարքի նկատմամբ պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող վերահսկողությունը կլուծի մի շարք խնդիրներ: Մասնավորապես, նվազագույնի կիասցվի անձի շփումը իրավապահ մարմինների հետ՝ դրանով իսկ կրելով ավելի սոցիալական ուղղվածություն, վերահսկողության ընթացքում հանցագործության մեջ մեղադրվող անձը կստանա հոգեբանական օժանդակություն և աջակցություն՝ դրանով իսկ նվազեցնելով վարույթի բացասական ազդեցությունը անձի բարոյահոգեբանական վիճակի վրա, պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող սոցիալական աշխատանքների շնորհիվ կապահովվի անձի առավել սահուն վերականգնումը և վերասոցիալականացումը: Մյուս կողմից, կլուծվի նաև կալանավորված անձանց պահելու վայրերի գերբնակեցման խնդիրը, ինչպես նաև կնվազի հանցագործությունների կատարման մեջ մեղադրվող տարբեր անձանց շփումը և հանցավոր փորձառության փոխանցումը:

¹⁶ European Probation Service systems, Comparative overview, by Anton M. van Kalmthout and Ioan Durnescu, p.22

Պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող այլընտրանքային խափանման միջոցներից տնային կալանքը այնպիսի խափանման միջոց է, որի դեպքում անձը պարտավոր է չլրել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության վայրը: Դատարանի որոշմամբ կարող են սահմանվել նաև լրացուցիչ այլ սահմանափակումներ: Տնային կալանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման մեջ նշվում են այն կոնկրետ սահմանափակումները, որոնք տարածվում են մեղադրյալի նկատմամբ: Իսկ հսկողությանը հանձնելը մեղադրյալի տեղաշարժման և գործողությունների ազատության սահմանափակումն է, որի պայմաններում նա պարտավոր է ոչ հաճախ, քան շաբաթը երեք անգամ գրանցվել դատարանի որոշման մեջ նշված պրոբացիայի ծառայությունում: Դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև առանց քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի թույլտվության փոխելու մշտական կամ ժամանակավոր բնակության վայրը, այցելելու որոշման մեջ նշված որոշակի վայրեր, տեսակցելու որոշակի անձանց, օրվա որոշակի ժամերին լքելու իր բնակության վայրը: Այս արգելվները սահմանելիս հաշվի են առնվում մեղադրյալի աշխատանքի կամ ուսման պայմանները կամ առողջական վիճակը:

Մեղադրյալին հսկողությանը հանձնելու մասին որոշման պատճենը կատարման նպատակով պետք է ուղարկվի պրոբացիայի ծառայությանը: Վյու անհապաղ պետք է գրանցի մեղադրյալին և նրան հսկողության ընդունելու մասին տեղյակ պահի քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին:

Մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը դատարանի որոշմամբ կարող է իրականացվել նաև հատուկ էլեկտրոնային միջոցներով: Մեղադրյալը պարտավոր է իր վրա մշտապես կրել նշված էլեկտրոնային հսկողության միջոցները, դրանք պահել սարքին վիճակում, ինչպես նաև արձագանքել պրոբացիայի ծառայության հսկողության ազդանշաններին: Մեղադրյալի կողմից տնային կալանքի պայմանները խախտելու դեպքում պրոբացիայի ծառայության միջնորդության հիման վրա դատարանն այն կարող է փոխարինել կալանավորմամբ:

2) Դատական փուլում պրոբացիայի բնութագիրը. Դատական պրոբացիան ենթադրում է քրեական գործի դատական քննության ընթացքում պրոբացիայի

ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Այս փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից հիմնականում իրականացվում է՝

ա. ամբաստանյալի վերաբերյալ զեկույցի պատրաստում և ներկայացում դատարանին,

բ. ազատության մեջ գտնվող ամբաստանյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,

գ. օժանդակություն,

դ. սոցիալական ծրագրերի իրականացում,

ե. ամբաստանյալի և տուժողի հաշտեցում:

Նախատեսվում է, որ Հայաստանում պրոբացիան դատական փուլում պետք է ներառի ներքոհիշյալը:

« ապագա քրեական դատավարության օրենսգրքի հայեցակարգը նախատեսում է դատավճռի կայացման երկփուլ համակարգ: Առաջին փուլում կողմերի և դատարանի համար քննարկման առարկա է դառնում ամբաստանյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցը, որի լուծումից կախված երկրորդ փուլում որոշվում են դատավճռի կոնկրետ տեսակից բխող մյուս հարցերը: Երկրորդ փուլում դատարանը, իրավիրված լրացուցիչ դատական նիստում, քննարկման առարկա դարձած ամբաստանյալի նկատմամբ պատիժ նշանակելու կամ չնշանակելու, նրա պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները ուսումնասիրելու, կոնկրետ պատժատեսակը կամ պատժաչափն ընտրելու հետ կապված հարցերը լուծելու համար, հստակ կողմնորոշիչներ ունենալու նպատակով կարող է հանձնարարել պրոբացիայի ծառայությանը կազմել հատուկ զեկույց, որը կրում է խորհրդատվական բնույթ: Այս զեկույցը բավական նման է մինչդատական փուլում տրամադրվող զեկույցին և ներառում է անձի սոցիալական-հոգեբանական բնութագիրը: Սակայն տարբերակիչ հատկանիշներից է այն, որ այս զեկույցի պատրաստման ժամանակ պրոբացիայի ծառայության ծառայողն ավելի երկար ժամանակ կունենա անձի հետ շփվելու, ինչպես նաև արդեն իսկ առկա կլինի որոշակի նախապատմություն, ինչը թույլ կտա ավելի խորքային վերլուծություն կատարել: Բացի այդ, զեկույցը պարունակում է նաև եզրակացություն անձի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու, պատժի կրումը հետաձգելու կամ պատժից ազատելու հնարավորության

վերաբերյալ և այդ դեպքում նրա վրա դրվելիք պարտավորությունների մասին (այդպիսի կարգ նախատեսված է նաև Շվեդիայիում, Լատվիայում, Մոլդովայում և այլն¹⁷):

Զեկույցը պետք է ներառի անձի վերաբերյալ մանրամասն տեղեկատվություն, նվազագույնը պարունակելով հետևյալ տեղեկությունները՝ սոցիալական, ընտանեկան դրությունը, նախկին հնարավոր դատվածությունները կամ առնչությունը իրավապահ մարմինների հետ, որոշակի հակումները, առողջական վիճակը, հնարավոր կախվածությունները, կրթությունը, աշխատանքային պատմությունը, գույքային դրությունը և այլն: Այն պատրաստելիս պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է առաջնորդվի սահմանված չափանիշներով: Անհրաժեշտ տեղեկատվություն ստանալու համար, նա պարբերաբար կարող է հանդիպել և զրուցել նախ ամբաստանյալի, հետո նաև նրա հարազատների, բարեկամների և ընկերների, նրա հետ կապ ունեցող այլ անձանց հետ: Ամբաստանյալի հետ զրոյցներին, վերջինիս ցանկությամբ, կարող է ներկա լինել նաև նրա պաշտպանը:

Զեկույցը պատրաստելիս, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը կարող է դիմել նաև համապատասխան դատախազին և դատավորին գործի նյութերն իրեն տրամադրելու համար: Անձի անձնական կյանքին վերաբերող տվյալները հավաքագրելիս և մշակելիս, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է առաջնորդվի անձնական կյանքի անձեռնմխելիության և անձնական կյանքի գաղտնիության ապահովման սկզբունքներով:

Հավաքագրված տեղեկատվության, ինչպես նաև ամբաստանյալի հետ անձամբ ունեցած զրոյցների արդյունքում, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է տա անձի օբյեկտիվ սոցիալ-հոգեբանական նկարագրը: Զեկույցի արժանահավատությունը երաշխավորելու նպատակով, պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պետք է հիմնավորի զեկույցում ներկայացված տեղեկատվությունը և փաստերը:

Դատարանին նման եզրակացության ներկայացումը կնպաստի առավել իրազեկ ու անաչառ որոշման կայացմանը՝ հաշվի առնելով պատժի համաշափությունը անձի և նրա կողմից կատարված արարքին: Նման պրակտիկան կնպաստի նաև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի և այլնտրանքային պատիժների կիրառման ընդլայնմանը:

¹⁷Տես՝ http://www.cep-probation.org/default.asp?page_id=157&map_id=59

Անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների պարտականությունը գեկուցում ներկայացնել ճշմարտացի տեղեկություններ և նախատեսել պատասխանատվություն՝ տվյալ պահանջը խախտելու համար: Միաժամանակ, դատավարության կողմերին իրավունք վերապահել ներկայացնել առարկություններ և ապացուցներ պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացված գեկուցում տեղ գտած տեղեկությունների առնչությամբ:

« Նոր քրեական դատավարության օրենսգրքի հայեցակարգը նախատեսում է մասնավոր մեղադրանքի վարույթը: Այս վարույթի գործերով տուժողի բողոքն անմիջականորեն հասցեագրվում է դատարանին, որն էլ կողմերի ներկայացված և հետազայում դատարանի կողմից ձեռք բերված նյութերի հիման վրա ամբողջ ծավալով քննում և լուծում է գործը: Մասնավոր մեղադրանքի ինստիտուտը նախատեսվում է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների համար և նպատակ է հետապնդում գործի քննության ծանրությունը տեղափոխել դատարան: Ի տարբերություն « գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի, ըստ որի մասնավոր մեղադրանքի գործերով քննությունը կարող էր ավարտվել մինչդատական փուլում՝ տուժողի և մեղադրյալի հաշտության դեպքում (« քրեական դատավարության օրենսգրքի 36-րդ հոդված), ներկայի նախագծով մասնավոր մեղադրանքի վարույթն անմիջապես տեղափոխվում է դատական փուլ: Այս իսկ պատճառով մեդիացիան, որը մի շարք երկրներում, նախատեսված է որպես մինչդատական փուլում իրականացվող գործառույթ, մեր երկրում կարող է դիտվել որպես դատական փուլում իրականացվող գործառույթ (ինչպես օրինակ Մալտայում, Նորվեգիայում, Հյուսիսային Իոլանդիայում է): Զնայած դրան, մասնավոր մեղադրանքի գործերով մեդիացիայի ինստիտուտը (հաշտեցում) հանդիսանում է գործի դատական լուծման այլընտրանք և համարվում է արտադատական միջամտության տեսակ: Մեդիացիայի ընդգծված առավելություններից է այն, որ այս ինստիտուտը հնարավորություն է տալիս արագ փոխհատուցել տուժողի վնասները, հանդիսանում է ավելի սոցիալական, քան դատական միջամտությունը, և նախատեսում է հանցագործության մեջ մեղադրվողի և տուժողի առավել ակտիվ ներգրավում գործընթացում:¹⁸ Որպես արտադատական լուծում, հիմնավորվում է նաև այն հանգամանքով, որ հնարավորություն է տալիս (առավել ևս անչափահասների դեպքում)

¹⁸ European Probation Service systems, Comparative overview, by Anton M. van Kalmthout and Ioan Durnescu, p.30

զերծ պահել անձին դատական քննությանը հատուկ լարվածությունից և լրացուցիչ սթրեսային ապրումներից: Այս առումով, ենթադրվում է, որ անձի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը՝ կալանավորումը չի եղել, և անձը զերծ է մնում նաև քրեակատարողական հիմնարկի ենթամշակույթին բախվելուց:

Այս վարույթի շրջանակներում, դատարանի որոշմամբ և կողմերի համաձայնությամբ, գործի քննությունը կարող է փոխանցվել պրոբացիայի ծառայությանը: Դատարանը կկասեցնի գործի դատական քննությունը և մեդիացիա անցկացնելու վերաբերյալ որոշումը կուղարկի պրոբացիայի ծառայության պետին, ով էլ, ըստ սահմանված կարգի, պետք է հանձնարարի պրոբացիայի ծառայության համապատասխան ստորաբաժանմանը (կամ աշխատակցին) սահմանված ժամկետում իրականացնել տվյալ գործով հաշտեցումը:

Մեդիացիայի գործընթացը սկսվում է մեղադրյալի կողմից իր մեղքի խոստովանությամբ և իր կողմից պատճառված վնասներն ամբողջությամբ հատուցելու պատրաստակամության և հնարավորության արտահայտմամբ: Մեդիացիայի գործընթացը մինչև վերջ շարունակելու համար, դրա ողջ ընթացքում պետք է առկա լինի և մեղավոր, և տուժող կողմերի՝ գործը արտադատական կարգով լուծելու կամավորությունը և ցանկությունը:

Այս գործընթացն ավարտվում է կողմերի միջև կնքված համաձայնությամբ, որը ներկայացվում է դատարան: Վերջինս էլ, ստուգելով համաձայնության կամավորությունը և իրավաչափությունը, դրա հիման վրա կարճում է քրեական գործը:

Մեդիացիայի նպատակը կողմերի միջև հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման ձևի և չափի վերաբերյալ համաձայնություն ձեռք բերելն է: Պրոբացիայի ծառայողն այս գործընթացում պետք է հանդես գա որպես համակարգող: Պրոբացիայի ծառայողը մեդիացիայի գործընթացը կազմակերպելու հմտություններ և կարողություններ ունեցող երրորդ անձ է: Գործընթացի ամբողջ ընթացքում նա պետք է պահպանի անկողմնակալությունը և չպետք է գործում անձնական շահագրգովածություն ունենա: Պրոբացիայի ծառայողը ակտիվորեն մասնակցում է մեդիացիայի գործընթացին, կազմակերպում և անցկացնում է կողմերի միջև բանակցություններ և հետևում կողմերի պարտավորությունների կատարմանը: Պրոբացիայի ծառայողը պետք է հետևի մեղադրյալի կողմից համաձայնությամբ սահմանված վնասի հատուցման պատշաճ կատարմանը (սահմանված չափով և ձևով): Պրոբացիայի ծառայողի գործառույթներն

ավարտվում են համաձայնությամբ սահմանված պարտավորությունների պատշաճ կատարմամբ:

Արդյունքում տուժողը ստանում է իրեն պատճառված վնասի հատուցում, իսկ մեղադրյալը ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից՝ ազատվելով նաև դրանով պայմանավորված բոլոր բացասական հետևանքներից:

3) Պենիտենցիար փուլում պրոբացիայի բնութագիրը. Պենիտենցիար պրոբացիան ենթադրում է դատարանի դատավճորի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Տվյալ փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվում են՝

ա. դատարանի կողմից նշանակված՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը,

բ. ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժի դատապարտված անձի սոցիալական, հոգեբանական և իրավական օժանդակություն ու աջակցություն,

գ. դատարանի կողմից պատժից ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն,

դ. պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում անձի վարքագծի և դատարանի դատավճորով վերջինիս վրա դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն,

ե. դատարանի կողմից կիրառված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարման նկատմամբ վերահսկողության իրականացում,

զ. ազատազրկման ձևով պատիժ կրող դատապարտյալներին պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինման վերաբերյալ գեկույցների տրամադրում,

է. ներման վերաբերյալ խորհրդատվական գեկույցների տրամադրում,

ը. բանտային աշխատակիցներին անհրաժեշտության դեպքում մասնագիտական խորհրդատվության, աջակցության տրամադրում,

թ. պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն, վերջիններիս օժանդակություն ու աջակցություն:

<<քրեական օրենսգիրքը նախատեսում է պատժից ազատելու հիմքեր, ինչպիսիք են՝ պատժից կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը, ազատազրկում կրող անձի պատժի չկրած մասի փոխարինում ավելի մեղմ պատժատեսակով, ազատազրկման դատապարտված հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատժի կրման հետաձգում կամ ազատում, պատժից ազատում ծանր հիվանդությունների հետևանքով, արտակարգ հանգամանքների հետևանքով, մեղադրական դատավճռի վարեմության ժամկետն անցնելու կապակցությամբ։ Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է պատժից ազատված անձանց նկատմամբ իրականացնի վերահսկողություն (այդ թվում՝ Էլեկտրոնային վերահսկողություն, վերահսկողություն այցելությունների միջոցով)։

Նշված վերահսկողությունն իրականացնելիս պրոբացիայի ծառայությանը տեղեկատվություն է տրամադրվում վերահսկվող անձի իրավունքների ու պարտականությունների մասին, վերահսկվողի ցանկայի վարքագծի վերաբերյալ, վերահսկողության նպատակների, իրականացման մեթոդների և պայմանների մասին, ինչպես նաև նախատեսված պարտականությունների մասին։

Վերահսկողություն իրականացնելիս պրոբացիայի ծառայությունը, կախված ընտրված միջոցից, կարող է իրականացնել տարբեր գործառույթներ։ Օրինակ՝ բնակության վայրը չփոխելու պարտականության դեպքում իրականացնել պարբերական ստուգիչ այցելություններ, որոշակի վայրեր հաճախելու արգելքի դեպքում կապեր հաստատել տեղական մարմինների, այլ կազմակերպությունների և ընտանիքի անդամների հետ, ովքեր տեղեկություն կտրամադրեն անձի կողմից նշանակված պայմաններին հետևելու կամ դրանք խախտելու մասին, պատճառված վնասը հատուցելու և տուժողին նյութական օժանդակություն ցուցաբերելու պարտականության դեպքում պարբերաբար ստուգել անձի եկամուտները և հսկել, որ դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում անձը կատարի իր պարտականությունը և այլն։

Վերահսկողության ընթացքում պրոբացիայի ծառայության կարևոր գործառույթներից պետք է լինի վերասոցիալականացման ծրագրերի իրականացումը, սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աջակցությունը պատժից ազատված անձանց նկատմամբ, կրթամշակութային, հոգևոր, մարզական, աշխատանքային և այլ զբաղվածության ապահովման գործունեությունը։

Նշված ծրագրերի միջոցով պրոբացիայի ծառայությունը նպաստում է սոցիալական վերականգնման աշխատանքների իրականացմանը, կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրերի հիմնելուն, ուսումնական ծրագրերի կազմակերպմանը, թմրանյութերի և ալկոհոլի օգտագործման դեմ պայքարի հատուկ ծրագրերի իրականացմանը, թմրանյութերից կախվածություն ունեցողների նկատմամբ հսկողության ապահովմանը:

Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է աջակցություն ցուցաբերի քրեակատարողական հիմնարկների սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքների ստորաբաժանումներին՝ դատապարտյալների վարքի գնահատման և նրանց ուղղման անհատական ծրագրերի կազմման աշխատանքներում:

Պրոբացիայի ծառայության կարևոր գործառույթը պետք է լինի դատապարտյալին պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ներկայացման հարցը քննելու դեպքում այդ անձի վերաբերյալ զեկույցների, սոցիալական–հոգեբանական բնութագրերի ներկայացումը, որը պետք է ներառի նվազագույնը՝ այդ դատապարտյալի և նրա վարքի եզրակացությունը, գնահատի կրկնահանցագործության ռիսկը, կատարվող սոցիալական, հոգեբանական, իրավական աշխատանքների արդյունավետությունը, անհրաժեշտ վերահսկողական միջոցները, ալկոհոլային կամ թմրանյութերից կախվածության առումով որոշակի կուրսեր անցնելու հնարավորությունը:

Եթե քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների գործառույթը սահմանափակվում է դատապարտյալի վարքը գնահատելով՝ ելնելով պատժի կրման ընթացքում ցուցաբերած կարգապահությունից, ապա պրոբացիոն աշխատակցի խնդիրը անձի պատրաստվածության գնահատումն է՝ ապրել ազատության պայմաններում: Ռիսկերը գնահատվում են, թե որքանով է անձի ներկա վիճակը անհրաժեշտ ու բավարար հասարակությունում վերահստեղվելու համար և ինչպիսի աշխատանքներ են անհրաժեշտ նրա ուղղման գործընթացն ավարտելու համար:

Այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը կարող է նաև ներկայացնել զեկույցներ վերահսկողության պայմանների փոփոխության անհրաժեշտության մասին, ինչպես պայմանների խախտումների դեպքում՝ պատժի կրման հարցերի վերաբերյալ:

Տոկիոյի կանոնները նախատեսում են դատավճոի կայացումից հետո նույնպես զեկույցի պատրաստում: Մասնավորապես, Կանոնների համաձայն՝ իրավասու մարմինը

վճիռը կայացնելուց հետո դատապարտյալի սոցիալական վերահնտեղումը խթանելու համար պետք է իր տրամադրության տակ այլընտրանքներ ունենա:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատապարտյալի ներման խնդրագրերի քննման և դատապարտյալի ներման հարցը << Նախագահի Սահմանադրական իրավունքն է և չկան համապատասխան չափորոշիչներ, ուստի՝ այս փուլում դատապարտյալի պատժից լիովին կամ մասնակի ազատման դեպքում, պրոբացիայի ծառայության լիազորությունները կարող են ներառել զուտ խորհրդատվական գեկուցների տրամադրումը:

4) Հետպենիտենցիար փուլում պրոբացիայի բնութագիրը. Հետպենիտենցիար պրոբացիան ենթադրում է պատժի կրումից հետո մինչև դատվածության մարումը կամ օրենքով սահմանված կարգով դրա հանումը պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվող գործառույթները: Տվյալ փուլում պրոբացիայի ծառայության կողմից իրականացվում է՝ գեկուցի պատրաստում և ներկայացում դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին:

Պրոբացիայի ծառայությունն իր մեջ կարող է ընդգրկել նաև այլ գործառույթներ այս փուլում, ինչպես օրինակ մասնավոր մեղադրանքի գործերով մեղիացիայի անցկացումը և տուժողի ու հանցագործություն կատարած անձի միջև միջնորդությունը:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության պրոբացիայի ապագա ծառայության կողմից հետպենիտենցիար պրոբացիայի փուլում պետք է իրականացվի պատժից պայմանականորեն ազատված, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատված, պատիժը կրած անձանց նկատմամբ վերահսկողություն, նրանց օժանդակության և աջակցության տրամադրում, սոցիալական աշխատանքների իրականացում՝ վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով, ինչպես նաև գեկուցի պատրաստում և ներկայացում դատվածությունը հանելու առնչությամբ որոշում կայացնելու իրավասություն ունեցող մարմնին: Պատժից ազատ արձակված անձանց համար այս փուլում պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ստեղծի և կիրառության մեջ դնի տարբեր կրթական, սոցիալ-հոգեբանական և բարոյագիտական ծրագրեր:

5) Անչափահասների նկատմամբ իրականացվող պրոբացիոն գործառույթների առանձնահատկությունները. << պրոբացիայի ծառայությունում պետք է գործի անչափահասների գործերով հատուկ մասնագիտացում ունեցող մասնագետներ՝ պրոբացիոն բնույթի ծրագրերում անչափահաս օրինախախտների սոցիալական, իրավական, հոգեբանական և մտավոր առանձնահատկությունները հաշվի առնելու նպատակից ելնելով: Նկատի ունենալով անչափահասների հետ աշխատանքների առանձնահատկությունները, պրոբացիայի ծառայությունը պետք է սերտ համագործակցի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների, սոցիալական և անչափահասների հետ աշխատանքներում ներգրավված այլ պետական և մասնավոր կազմակերպությունների հետ՝ հատկապես տարբեր վերականգնողական, սոցիալական ծրագրեր իրականացնելու առումով:

Անչափահասների նկատմամբ կիրառվող պրոբացիոն գործառույթների իրականացման առումով կիրառվում են որոշակի առանձնահատկություններ, որոնցից գլխավորներից են՝ զեկույցների պարտադիր տրամադրումը բոլոր փուլերում և <<քրեական օրենսգրքով սահմանված դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառումը:

Զեկույցները պատրաստելու առանձնահատկություններից են՝

ա. պրոբացիայի ծառայության ծառայողը պարտադիր կարգով հարցազրոյց է ունենում ոչ միայն անչափահասի, այլ նաև նրա օրինական ներկայացուցչի հետ, անչափահասի հետ հարցազրոյցին պարտադիր պետք է ներկա լինի օրինական ներկայացուցիչը,

բ. պրոբացիայի ծառայության ծառայողը դիմում է համապատասխան խնամակալության և հոգաբարձության մարմնին՝ անչափահասի վերաբերյալ տեղեկատվություն և տվյալներ ստանալու, ինչպես նաև նման մարմինների հետ անչափահասի առնչությունը պարզելու համար,

գ. զեկույցում անչափահասի անձի բնութագիրը, ընտանեկան դրությունը, առողջական վիճակը և այլ մանրամասներ ներկայացնելուց բացի, պետք է ներկայացվեն տվյալներ կրթական հաստատություններում անչափահասի առաջադիմության և վարքի վերաբերյալ, նրա հակումները, նախասիրությունները,

դ. մինչև պատժի նշանակումը տրամադրվող զեկույցը պարունակում է նաև եզրակացություն անչափահասին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու և նրա նկատմամբ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու հնարավորության վերաբերյալ և այդ դեպքում նրա վրա դրվելիք պարտավորությունների մասին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասի՝ դատարանի կողմից քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու դեպքում, անչափահասի նկատմամբ դատարանի կողմից նշանակված դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներից հսկողության իրականացումը և ժամանցի ազատության սահմանափակման և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների պահպանման վերահսկողությունը պետք է վերապահվեն պրոբացիայի ծառայությանը՝ հաշվի առնելով այս ծառայության բնույթն ու նշանակությունը:

Անչափահասի նկատմամբ հսկողության իրականացումը, ժամանցի ազատության սահմանափակման և վարքագծի նկատմամբ հատուկ պահանջների պահպանման վերահսկողությունը պետք է զուգորդվեն անչափահասի՝ տարբեր ուսումնադաստիարակչական, սոցիալ-հոգեբանական, վերականգնողական ծրագրերում ակտիվ ներգրավմամբ: Պրոբացիայի ծառայությունը պետք է նաև, այլ կառույցների հետ համագործակցության միջոցով, ակտիվորեն աջակցի անչափահասին զբաղվածությանը կամ հետագա կրթությանը վերաբերող հարցերը լուծելիս:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացված զեկույցի հիման վրա դատարանն անչափահասի նկատմամբ կարող է նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի այլ միջոցներ:

Եթե անչափահասը դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցից պարբերաբար խուսափում է, ապա պրոբացիայի ծառայության միջնորդությամբ նյութերն ուղարկվում են դատարան՝ նշանակված միջոցը վերացնելու և անչափահասին համապատասխան պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելու համար:

ԳԼՈՒԽ 5. ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԻՒՄ

Հայաստանում պրոբացիայի արդյունավետ համակարգ ունենալու համար անհրաժեշտ է մշակել և գործողությունների համար հիմք ընդունել Պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգ (սույն հայեցակարգը), որն էլ կհամարվի ծառայության ներդրման ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքների սկիզբ։ Միաժամանակ, անհրաժեշտ է, հիմք ընդունելով նշված (կամ սույն) հայեցակարգը, մշակել հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագիր, որտեղ շարադրված կլինեն պրոբացիայի ծառայության՝ ներդրման համար անհրաժեշտ 2014-2016 թվականների առաջնայնությունները։

Միաժամանակ, չնայած սույն փաստաթղթով ներկայացված պրոբացիայի ծառայության գործառույթների լայն շրջանակին, ծառայության ստեղծումը և գործառույթների ներդրումը պետք է իրականացվի փուլային կարգով, որը կապահովագրի ծառայությանը հնարավոր խնդիրներից և դժվարություններից, ինչպես նաև կերաշխավորի ծառայության առջև դրված նպատակների և խնդիրների արդյունավետ իրականացումը։ Նկատի է առնվում նաև ծառայության ներդրման ուղղությամբ կատարվելիք աշխատանքների ծավալն ու բազմազանությունը, ինչպես նաև դրա համար անհրաժեշտ ռեսուրսների անբավարարությունը (ծախսերի միաժամանակյա իրականացման դեպքում)։ Նախատեսվում է այդ աշխատանքները բաժանել երեք՝ նախապատրաստական, ծառայության ստեղծման և ծառայության գործունեության ամբողջականացման (բոլոր լիազորությունների իրականացման) փուլերի։

1) Նախապատրաստական փուլի (մինչև 2015թ. հունվար) հիմնական խնդիրն է դրա ավարտին ունենալ Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծման համար անհրաժեշտ բոլոր իրավական և գործնական նախադրյալները, այդ թվում

ա. պրոբացիայի ծառայության ստեղծումը մեկնարկելու համար իրավասումարմինների կողմից հաստատված անհրաժեշտ գործողությունների ծրագրի առկայությունը,

բ. իրավական համապատասխան ակտերի ընդունումը «ՀԱՂԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ և «ՀԱԿՈՎԱՐՈՒԹՅԱՆ կողմից,

գ. աշխատակազմի ներգրավմանն ուղղված աշխատանքների,

դ. պետական միջոցներից ֆինանսավորման իրավական ապահովմանն ուղղված աշխատանքների և

Ե. կազմակերպչական բնույթի աշխատանքների իրականացումը: Հայաստանում պրոբացիայի ծառայություն ստեղծելուն ուղղված աշխատանքների արդյունավետությունը գլխավորապես պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե դրանք որքանով են ճիշտ պլանավորված իրենց բովանդակությամբ, հաջորդականությամբ և ժամանակի մեջ: Ծառայության ներդրման համար անհրաժեշտ՝ սույն հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագիրը պետք է համաձայնեցված լինի պրոբացիոն գործառույթներին առնչվող պետական բոլոր իրավասու մարմինների հետ և ընդունելի լինի նրանց համար: Միաժամանակ, այդ մարմինների՝ պրոբացիայի ծառայության ստեղծելուն ուղղված աշխատանքները ևս պետք է հստակ և ժամանակին լինեն, որպեսզի համահունչ լինեն ծրագրի ամբողջական և համաժամանակյա լինելու տեսանկյունից:

Նախատեսվում է, որ Պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագիրը հավանության կարժանացվի կամ կհաստատվի համապատասխանաբար կամ «Հառավարության նիստի արձանագրային որոշմամբ, կամ «արդարադատության նախարարի հրամանով»:

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայություն ստեղծելու համար կպահանջվի մշակել և ընդունել «Պրոբացիայի ծառայության մասին» «օրենքը, ինչպես նաև կատարել համապատասխան փոփոխություններ ու լրացումներ «քրեական, «քրեական դատավարության և «քրեակատարողական օրենսգրքերում: Աշխատանքների իրականացման ժամանակ հնարավոր է նաև այլ օրենսդրական ակտերում փոփոխություններ ու լրացումներ կատարելու անհրաժեշտություն առաջանա, մասնավորապես՝ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այն արարքների համար, որոնց դեպքում կիրառվում են ազատազրկման հետ չկապված պատժատեսակներ: Բոլոր այս օրենսդրական բնույթի աշխատանքները պետք է նախատեսվեն պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգից բխող գործողությունների ծրագրով: Վերոհիշյալ իրավական ակտերի ընդունումը կամ հաստատումն ինքնին ենթադրում է ծառայության տեսականորեն ստեղծում այն հաշվով, որ դրանք գործողության մեջ կդրվեն 2015թ. հունվարի 1-ից:

«Պրոբացիայի ծառայության մասին» «օրենքով պետք է հստակ սահմանվեն ծառայության խնդիրները, գործունեության սկզբունքները, լիազորությունները, կառուցվածքը, պրոբացիայի ծառայության ծառայողի իրավական և սոցիալական

ապահովման պետական երաշխիքները, նյութատեխնիկական ապահովման, ֆինանսավորման և գործունեության վերահսկման կարգը, ինչպես նաև դրանց հետ առնչվող այլ իրավահարաբերություններ:

Ենթադրվում է, որ կիխի վերոհիշյալ օրենքից բխող իրավական այլ ակտերի ընդունման անհրաժեշտություն ևս, մասնավորապես << կառավարության որոշմամբ կկանոնակարգվեն համապատասխան ՊՈԱԿ-ի ստեղծումը և դրա հետ կապված հարաբերությունները, ծառայության գործունեությանը վերաբերող որոշակի խնդիրներ, ինչպես նաև այլ հարաբերություններ:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետության գրավականներից է համապատասխան որակավորմամբ, մասնագիտական կարողություններով ու գիտելիքներով զինված արհեստավարժ անձնակազմի ներգրավումը: Պրոբացիայի ծառայության անձնակազմը պետք է ապացուցի իր մոտիվացիան և միմյանց ու այլ հաստատությունների հետ համագործակցելու պատրաստակամությունը՝ պրոբացիայի ծառայության նպատակներին հասնելու առումով: Անհրաժեշտ կիխի համապատասխան իրավական ակտով սահմանել պրոբացիայի ծառայության աշխատակազմի՝ ծառայության անցնելու և պաշտոնում նշանակվելու ընթացակարգերը (պետք է պահանջվի բակալավրի կոչում)՝ սահմանելով համապատասխան մասնագիտությունն ունենալու պահանջները, նախնական վերապատրաստումները, մինչև վեցամյա փորձաշրջանը, աշխատանքային առաջինադատումը, ներառյալ՝ վերապատրաստումը (նախնական և շարունակական), աշխատանքի պայմանները (լիազորությունների շրջանակը):

Նախատեսվում է, որ պրոբացիայի ծառայության ներդրման տվյալ փուլի ավարտին հավաքագրված կիխի արդեն իսկ 2015 թվականի հունվարից ծառայության անցնելու պատրաստ և համապատասխան վերապատրաստում անցած նվազագույն անձնակազմ:

Հայաստանում պրոբացիայի ծառայության ստեղծումն ուղղակիորեն կապված է ֆինանսական համապատասխան ապահովմամբ: Այդ իսկ պատճառով տվյալ փուլում անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել 2015 թվականի համար բյուջետային հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերում համապատասխան կարգավորումներ ունենալով՝ պետական բյուջեի միջոցներից պրոբացիայի ծառայության սահմանված կարգով ֆինանսավորման ուղղությամբ: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է

օրենսդրությամբ սահմանել նաև ծառայության ֆինանսավորման արտաբյուջետային հնարավորությունները:

Պրոբացիայի ծառայության ներդրման համար կարևորվում են նաև կազմակերպչական բնույթի աշխատանքները, այն իմաստով, որ ծառայությունը պետք է ներդրվի այսօրվա՝ << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության կազմում գործող այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների բազայի հենքով: Իսկ դա իր հերթին նշանակում է, որ առկա նյութատեխնիկական բազան պետք է համապատասխանեցվի նախատեսված կարիքներին, ինչպես նաև այդ ամբողջը նախապատրաստվի պրոբացիայի ծառայությանը փոխանցելու համար:

2) Ծառայության ստեղծման փուլում (2015 թվականի հունվարից 2016 թվականի հունվար) նախատեսվում է պրոբացիայի ծառայության գործնականում ստեղծում, քանի որ համապատասխան իրավական ակտերի ընդունումը կամ հաստատումը պետք է իրականացված լինի նախապատրաստական փուլում, որի արդյունքում համապատասխան իրավական ակտերը գործողության մեջ կդրվեն 2015թ. հունվարի 1-ից:

Օրենսդրության ամրագրված կլինեն նաև անցումային համապատասխան դրույթեր, որոնց համաձայն կկարգավորվեն այսօրվա՝ << արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության կազմում գործող այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումների տնօրինման տակ եղած գործերի փոխանցման կարգը պրոբացիայի նորաստեղծ ծառայությանը:

Ծառայության հին ու նոր գործառույթների լիարժեք իրականացման նպատակով կիաստատվի համապատասխան համագործակցություն այլ իրավասու մարմինների և կազմակերպությունների հետ կամ կկատարելագործվի առկա համագործակցությունը: Մասնավորապես, համընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող համայնքային աշխատանքների մասով՝ պետք է կապ հաստատվի և խորացվի տարբեր մասնավոր և հանրային հաստատությունների հետ: Սա պրոբացիայի ծառայությանը կօգնի դյուրինացնել հանցագործություն կատարած անձանց հանրային աշխատանքներում ներգրավելու աշխատանքները:

Միաժմանակ, այս փուլում անհրաժեշտ է զարգացնել համագործակցությունը նաև մասնագիտական ուսուցում ապահովող հաստատությունների հետ՝ հանցագործություն կատարած անձանց որպես առանց վարձավճարի աշխատակից վերցնելու նպատակով։ Թմրամունքների ու գինեմունքների մասով՝ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները կարող են վերականգնողական կենտրոնների ու նրանց մասնագետների հետ համատեղ աշխատանքային քննարկումներ ու վերապատրաստումներ կազմակերպել, ստեղծել ուսումնամեթոդական ծրագրեր։

Ծառայության ստեղծման փուլում նախատեսվում է նաև զարգացնել առկա նյութատեխնիկական բազան։

3) Ծառայության գործունեության ամբողջականացման փուլում (2016 թվականի հունվարից սկսած) նախատեսվում է կյանքի կոչել այն լիազորությունների իրականացումը, որոնք հնարավոր չեն եղել իրականացնել ծառայության ստեղծման փուլում։ Մասնավորապես, խոսքը վերաբերում է էլեկտրոնային վերահսկողությանը (մոնիթորինգ), ինչպես նաև << քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հնարավոր ավելի ուշ գործողության մեջ դնելու հետ կապված չիրականացված լիազորություններ։>> Նարավոր տարբերակներից է նաև այն, որ էլեկտրոնային մոնիթորինգի ծառայության համար վճարելու (ամբողջությամբ կամ մասնակի) է իրավախախում կատարած անձը (ծախսը մեկ անձի հաշվարկով օրական կազմելու է մոտավորապես 2000 << դրամ)։ Վճարումը կատարվելու է դատարանում՝ խափանման միջոցը ընտրելուց առաջ, եթե իրավախախում համաձայն է, որ իր նկատմամբ կիրառվի էլեկտրոնային մոնիթորինգ։

